

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3^{ΗΣ} ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1969

ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΑΝΔΡ. ΚΑΛΒΟΥ

(ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1869 — ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1969)

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΛΒΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ - ΝΟΒΑ

Ἐδῶ κ' ἑκατὸ χρόνια, τὴν 30ῆ Νοεμβρίου 1869, ἔσβησεν ἡ ζωὴ ἐνὸς ἐξόχου Ἑλλήνου ποιητῆ, τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἐκτιμῶσα τὴν μεγάλη ἀξία τοῦ ἔργου του, ποὺ ἔχει ἐμπλουτίσει τὴ Νεοελληνικὴ Γραμματεία μὲ ἀέναο ἀκτινοβολία ὕψηλοῦ ἔθνικοῦ καὶ ἠθικοῦ φρονήματος, ἐθεώρησε χρέος τῆς ν' ἀναλάβῃ τὴν κριτικὴ ἔκδοσι τῶν Ἀπάντων του, ἀναθέτουσα τὸ ἔργο τοῦτο σὲ εἰδικὸν ἐπιστήμονα. Ἐπιτροπὴ ἀπὸ μέλη τῆς μελετᾶ ἤδη τοὺς ὄρους τῆς ἀναθέσεως. Ἀπεφάσισε συγχρόνως ἡ Ἀκαδημία νὰ καταγράψῃ στὰ Πρακτικά τῆς, μὲ τὴ σημερινὴ ἔκτακτη Συνεδρία, τὴν ἐπέτειο τοῦ πρώτου ἀπὸ τὸ θάνατό του αἰῶνα. Καὶ ἀνάθεσε στὸν ὀμιλοῦντα τὴν ἐκφώνησι τοῦ δοξαστικοῦ τῆς Μνήμης του λόγου.

Βαθύτατα αἰσθάνομαι τὴν τιμὴ ποὺ μοῦ ἔγινε. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι δὲν μοῦ στάθηκε πολὺ εὐχερὲς ἐγχείρημα τὸ νὰ συνοψίσω, σὲ τόσο περιορισμένο πλαίσιο χρόνου, καὶ τῆς ζωῆς του τὸ πολύπρακτο δράμα καὶ τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου τὸ ὀλιγόστιχο θαῦμα.

Δὲν θὰ συναντήσουμε συχνὰ τὴν Ἱστορίαν τοῦ πνεύματος ἄλλον τόσοσιν αὐτομαθῆ σοφὸν ὅσον ὁ Κάλβος, ἄλλον τόσοσιν αὐτόμορφον ποιητὴν ὅσον ἐκεῖνος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἄλλον τόσοσιν ἀτυχῆ, ὅσον αὐτός, ἄνθρωπον!

Ὁ βίος του στάθηκεν ἀτελεῦτητη σειρὰ ἀλληλοδιαδόχων δοκιμασιῶν, στερή-

σεων, ἀτυχιῶν, πικριῶν, διαφεύσεων, ἀπογοητεύσεων. Θαρρεῖ κανεὶς ὅτι αὐτομιο-
ρολογιέται γράφοντας :

« Ἡμεῖς κατεδικάσθημεν,
ἄθλιοι, κοπιασμένοι,
πάντα νὰ κατατρέχωμεν,
ἀλλὰ ποτὲ δὲν φθάνομεν
τὴν εὐτυχίαν».

« Διατί κ' ἐδῶ ὅπου μ' ἔρριψεν
εἰς τὴν ἀέριον σφαῖραν,
μίαν νὰ μὴν εὕρω τρέχουσαν
διὰ μέ, μόνην μίαν βρούσιν
παρηγορίας; »

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Ἑνάτῃ : «Εἰς Ἐλευθερίαν»)

[Φαίνεται ὅτι, παρὰ τὸν κλειστὸ χαρακτῆρα του, δὲν ἀπόφευγε νὰ διηγῆται
τὰ δεινοπαθήματά του. Τὸ εἶχε κάμει στὴν Κέρκυρα καὶ στὸν Ἰωάννη Σταματέλλο,
προσθέτοντας ὅτι : «ἀλλαχοῦ δὲν εὗρισκε ἀνακούφισιν καὶ παρηγορίαν εἰμὴ εἰς
τὰς μαλακὰς ἀγκάλας τῶν Ἐλικωνιάδων παρθένων, μεθ' ὧν ἀδιαλείπτως ἔχαιρε
νὰ συνδιαιτᾶται»].

Ὡστόσο, ὅλες οἱ ἀντιξοότητες ποὺ τοῦ ἐπιφύλαξεν ἡ Μοῦρα, ἂν ἐφθειραν τὴ
σωματικὴ του ὑγεία, ποὺ δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἀνενόχλητη, ἂν ἐπιδείνωσαν τὸν δξύ-
χολο καὶ εὐδρέθιστο χαρακτῆρα του, ἂν περιέστειλαν τὴν πνευματικὴ του γονιμό-
τητα, ἂν ἔσφιξαν περισσότερο τὸν κλοιὸ τῆς ἀπομονωτικῆς του διαθέσεως, δὲν ἴσχυ-
σαν ὁμως νὰ καταρρίψουν τὸ ὑψηλὸν ἠθικὸν του. Δὲν τοῦ ἐψύχραναν τὸν ἔρωτα πρὸς
τὴν πατρίδα Ἑλλάδα. Δὲν τοῦ ἔκαμψαν τὴν πίστι πρὸς τὰ ἰδανικὰ τῆς Ἐλευθερίας
καὶ τῆς Ἀρετῆς. Δὲν τοῦ ἐμείωσαν τὴν ἔφεσι πρὸς τὴ μελέτη. Δὲν τοῦ ἀποδυνάμω-
σαν τὸ ἀγωνιστικὸ πνεῦμα. Δὲν τοῦ ἐχαλάρωσαν τὴν ἀδρότητα τοῦ αὐστηροῦ ἦθους καὶ
ῥφους. Καὶ σὲ μιὰ ἱστορικὴ στιγμή, ποὺ τὰ προσφιλέστερα ἰδανικά του — τῆς
Ἐλευθερίας καὶ τῆς Ἀρετῆς — ἐνσαρκώθηκαν ἐπὶ γῆς, καὶ ἡ γῆ αὐτὴ ἦταν ἡ ἱερὴ
γῆ τῆς Ἑλλάδος, τὴν εὐλογημένην αὐτὴ στιγμήν, ἡ ἐμφωλεύουσα στὴν ψυχὴ του ποιη-
τικὴ πνοὴ βροῆκε τὴν πιὸ ὑψιπετῆ ἔξαரசί της :

« ὦ Ἑλλάς! ὦ πατρίς μου!
ἐλπίδων γλυκντάτων
μήτηρ! Σὲ βλέπω ἀκόμα
ζῶσαν καὶ μαχομένην
καὶ ἀναλαμβάνω!

. »

« Σὺ τότε, ὦ λαμπροτάτη
 κόρη Διός, τοῦ κόσμου
 μόνη παρηγορία,
 τὴν γῆν μου σὺ ἐνθυμήθηκες,
 ὦ Ἐλευθερία!
 »

(ΛΥΡΙΚΑ Ὡδὴ Ἑβδόμη : «Τὸ Φάσμα»)

Δὲν εἶναι τόσο ἐύκολο νὰ συλλάβῃ κανεὶς μὲ βεβαιότητα καὶ ν' ἀποτυπώσει μὲ πιστότητα τὴ φευγαλέα προσωπικότητα τοῦ Ἄνδρέα Κάλβου. Ἦταν ἓνα φαινόμενο : Ἕνα σπάνιο φαινόμενο καὶ σὰν ιδιόρρυθμος ἄνθρωπος καὶ σὰν ιδιόμορφος ποιητής.

Δὲν γνωρίζουμε καν τὴν ὄψιν του. Δὲν μᾶς ἄφησε μιὰ προσωπογραφία του, ἓνα σκίτσο του. Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἐνισχύσουμε μὲ τὴ βοήθειά τους τὴν προσπάθεια τῆς ψυχολογίας του. Ἄπὸ τὴν προφορικὴ παράδοσι ἔχουμε ἀκουστά ὅτι ἦταν κοντοῦ ἀναστήματος, μελαγχρονὸς τὴν ὄψιν, μὲ μαῦρα μαλλιά, μὲ μικρὰ ζωηρὰ μάτια. Εἶχε ἐνθὺ στήθος. Περπατοῦσε μὲ βαρὺ βηματισμό. Ἐφερε πάντοτε μαῦρη ἀμφίεσι. Μαῦρα ἔβαφε κ' αὐτὰ τοῦ σπιτιοῦ του τὰ ἐπιπλα. Μποροῦμε νὰ εἰκάσουμε ὅτι παράθελά του, ἀσυναίσθητά του, μὲ βλέμμα μελαγχολικόν, μὲ διάθεσιν δύσθυμην ἐνατένιζε τὴ ζωὴ. Καὶ δὲν εἶναι ἀνεξήγητο τοῦτο γιὰ ὅποιον μελετήσῃ τὴ δύσκολη, τὴν ἀνώμαλη, τὴν ὀλιγόχαση τῆς ζωῆς του πορεία.

Δεινὸς καλλιγράφος, εἶχε πολὺ βοηθήσει τὸν δεινὸ κακογράφο Φώσκολο στὴν ἀντιγραφή τῶν ἔργων του. Δὲν μᾶς ἄφησε ὅμως κατάλοιπά του ἀρεκτά, εἴτε σχεδιάσματα, εἴτε ἐπιστολές του. Γιὰ νὰ ἀντλήσουμε ἀπὸ αὐτὰ συμπληρωματικὰ στοιχεῖα τόσο γιὰ τὸν ἀτομικὸν του βίον ὅσο καὶ γιὰ τὴν πρακτικὴν τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας. Ὅσα χειρόγραφα του ἀνευρίσκονται εἶναι ὅλα στὴν ἰταλικὴ γλῶσσα. Ἑλληνικὸν του χειρόγραφο ἓνα μόνον σώζεται. Καὶ εἶναι ἀντίγραφο τῶν Ὡδῶν του.

Ἐπιτυχημένα ἔχει γραφῆ ὅτι ὁ Κάλβος μᾶς δηλώνει τὴν παρουσίαν του καὶ μᾶς ὁμιλεῖ πίσω ἀπὸ μιὰν ἀυλαίαν. Δὲν ἔχει ἀκόμα φωτιστὴ ἄπλετα ἢ σκηνή, ὅπου διαδραματίστηκε ἢ περιπετειώδης ζωὴ του. Δὲν ἔχει ἀκόμα διερευνηθῆ ἑξαντλητικὰ ὁ ἐσωτερικὸς του κόσμος. Παρουσιάζει ἢ ζωὴ του πολλὰ ἀμυδρὰ σημεῖα. Πολλὰ ἐρωτηματικὰ μένον ἀκόμη ἀναπάντητα σχετικὰ μὲ τὴν ποιητικὴν του. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι παντοῦ, ὅπου ἔζησε καὶ ἔδρασε, θὰ ὑπάρχουν ἀνεύρετα στοιχεῖα. Ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια βρέθηκε στὸ Ἀρχιγυμνάσιον τῆς Μπολόνια χειρόγραφόν του ἑλληνικόν μὲ 80 στίχους ἀπὸ ἄγνωστην ὠδήν του. Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι θὰ εὑρεθοῦν καὶ πολλὰ ἄλλα.

Εὐχάριστο εἶναι ὅτι πολλοὶ φιλόλογοι κ' ἐδῶ καὶ στήν Ἰταλία διερευνοῦν, ὡς ἄλλοι χρυσοθήρες, τὰ παρθένα καλβικά ἐδάφη, γιὰ νὰ ἀνακαλύψουν τὰ ὑπάρχοντα τυχὸν ψήγματα κατάλοιπών του.

Ἰδιαίτερα θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθοῦν οἱ σχέσεις του μὲ τὸν Κοραῖ, πὸν χωρὶς ἄλλο θὰ εἶχε συναντήσει στὸ Παρίσι, γιὰ νὰ κριθῆ ἕως ποιὸν βαθμὸ τὸν ἐπηρέασε στὴ διαμόρφωσι τῆς γλώσσας του. Ὅπως καὶ οἱ σχέσεις του μὲ τὸν Καποδίστρια. Μοῦ φαίνεται λίαν ἀπίθανο ὅτι δὲν σκέφτηκε καὶ δὲν ἐπιχείρησε ὁ Κάλβος, εὐρισκόμενος στήν Κέρκυρα, νὰ ἔλθῃ σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν Κυβερνήτη. Καὶ νὰ τοῦ προσφέρῃ τις ὑπηρεσίες του στήν ὀργάνωσι τῆς Παιδείας, πὸν τόσο σοβαρὰ ἐκτιμοῦσεν Ἐκεῖνος καὶ τόσον ἀφοσιωμένα ὑπηρετοῦσεν, ἐγκαταλείψας πλέον τις Μοῦσες, κὶ αὐτός.

Ἀπὸ ὅσα μᾶς προσφέρουν οἱ βιογράφοι του, βέβαιο μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἦταν ἀπὸ φυσικό του ἔξυπνος, ἐργατικός, φιλομαθής, φιλότιμος, φιλόδοξος, τίμιος, ἀξιοπρεπής, εὐπαρουσίαστος, σοβαρός, εὐφραδής. Ἀλλὰ καὶ στὸ ἔπακρο ὑπερήφανος, ἀγέρωχος, ἀσυμβίβαστος, ἀπίχολος, δυσκοιτώνητος, πάντοτε σύννους, μονήρης κατὰ προτίμησι. «Συχνὰ ἦταν στυγνὸς καὶ ὄχι σπάνια ὑπεροπτικὸς ἐπιτημητής», γράφει βιογράφος του. Ὁ Ἀνδρέας Λασκαράτος, πὸν ὑπῆρξε μαθητῆς του, ἔλεγε ὅτι «ὁ Κάλβος ἦταν φύσεως σοβαρᾶς καὶ σκεπτικῆς, ἔτοιμος πάντοτε νὰ θιχθῆ».

Τῇ Μοῦσᾳ του δὲν ἀπασχόλησεν ἄλλη Γυναῖκα ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μητέρα του. Ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἀναφέρει κάποιον τις Χάριτες τῶν Ἑλληνίδων, τῶν Ζακυνθίων, τῶν Χίων παρθένων.

Δὲν ἔφαλε σχεδὸν καθόλου τὸν ἔρωτα. Μιὰ μόνον, ἂν ἐνθυμοῦμαι καλά, τοῦ ἀφιερώνει στροφή του ὄχι γιὰ νὰ τὸν ἐκθειάσῃ :

«Ἐνα φιλί . . . κ' ἐν' ἄλλο . . .

Ἐρωτα, τρέξε, ἐξάπλωσον
αἰώνια τὰ πτερά σου,
σκέπασον τὸ μυστήριον
τῆς ἑορτῆς σου».

(ΛΥΡΙΚΑ Ὡδὴ Δευτέρα : «Εἰς Ψαρά»)

Ἄν ὁμως ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ ποιητῆς ἦταν ἀνέραστος καὶ ὡς ἄνθρωπος, θὰ ἐλάθευεν. Ἔθνε στὸν ἔρωτα κὶ ἄς μὴν τὸν ἐξυμνοῦσε. . . Κὶ ἄς ἦταν οἱ θυσίες του περαστικές. Καί, γενικώτερα, δὲν ἦταν ψυχρὸς τύπος, ἀσυγκίνητος, ἄτρωτος ἀπὸ τρυφερὰ αἰσθήματα. Τὰ δάκρυα δὲν τοῦ ἦταν δύσκολα. Ἐκλαιγεν εὐκόλα καὶ συχνά. Μᾶς βεβαιώνει ὁ πρῶτος βιογράφος του Δε-Βιάζης ὅτι ἐκλαιγεν, ὅταν ἀναπολοῦσε

τὴ Μητέρα του, ὅπως κ' ἐκείνη ὅταν θυμόταν τὸν «ἔξυπνον Ἀνδρέα της». Μᾶς βεβαιώνει ἡ μεγάλη φίλη τοῦ Φωσκόλου Κουϊρίνα Ματζιόττι - Μοτσένι ὅτι ἔκλαψε πολὺ μπροστά της, ὅταν ἐπληροφορήθη τὸν πρόωρο θάνατο τοῦ νεαροῦ συμπατριώτη του Στεφάνου Βούλτσου, τοῦ ὁποίου εἶχε χρηματίσει στὴ Φλωρεντία παιδαγωγός. Κάποτε, στὴ Βασιλεία, ὁ Φώσκολος τοῦ παραπονέθηκε γιὰ πλημμελεῖ ἐκτέλεσι τῶν ὁδηγιῶν του. Καὶ γράφει, πάνω σ' αὐτό, ὁ ποιητὴς τῶν «Χαρίτων» στὴ φίλη του : «Ὁ Ἀνδρέας εἶναι ἐδῶ καὶ κλαίει». Στὸ Φώσκολο, ὅταν γιὰ πολιτικούς λόγους διέφυγεν ἀπὸ τὴν Ἰταλία στὴν Ἑλβετία, γράφει αισθηματικώτατα γράμματα «ἀπαρηγόρητος μέχρι δακρύων» :

« . . . Ἀφ' ὅτου ἀνεχώρησες ἔχω στὴν καρδιά μου ἓνα ἀγκάθι ὄχι μικρό . . . »

« Δὲν πηγαίνω ποτὲ στὸ Μπελλοσγουάρντο (καὶ τοῦτο συμβαίνει συχνά) χωρὶς νὰ κλάψω ἐνθουσιούμενος τὴ «Ριτσιάρντα» καὶ τὸν «Ὑμνο στὶς Χάριτες» . . . ».

Μποροῦμε, τέλος, νὰ ποῦμε ὅτι ἀποδεικνύεται μέχρις ὑπερβολῆς ἐρωτόληπτος, ὅταν στέλνῃ στὶς θαυμάστριές του Ἀγγλίδες τὰ περιφλεγῆ ἐκεῖνα γράμματα. Αὐτὸς ὁ τόσο ἐσωστρεφής, εἶχε καρδιά. Κι' ὅταν τὴν ἀνοιγε, ἄφηνε νὰ ξεχειλίσει πολλὴ τρυφερότητα, πολλὸς συναισθηματισμός.

Ὁ Σύλβιο Πέλλικο ἔγραφε στὸ Φώσκολο γιὰ τὸν Κάλβο : «Ἐκτὸς τοῦ ὅτι μοῦ εἶναι ἀγαπητὸς γιὰ χάρι σου, μοῦ εἶναι φίλτατος καὶ γι' αὐτὸν τὸν ἴδιον, γιὰ τὸ πνεῦμα καὶ γιὰ τὴν ψυχὴ του. Θάθελα νὰ ἤμουν πρίγκηπας γιὰ τὰ τὸν τιμήσω ἀντάξια». Κατακτοῦσεν εὐκόλα τὴ συμπάθεια ὄλων ὅσοι τὸν ἐγνώριζαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔχαναν ἐξίσου εὐκόλα.

Τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἔγραφε ποτὲ στὴ Μητέρα του στὴ Ζάκυνθο (ἐνῶ ὁ Φώσκολος ἔγραφε συχνὰ στὴ δική του καὶ σώζονται γράμματά του).

Τὸ γεγονός ὅτι τοῦ γράφει, σὲ τόνο πειραχτικὸ κ' εὐτράπελον, ἀπὸ τὸ Λιβόρνο ὁ φίλος του Δημ. Δρόσος, ἐπειδὴ δὲν τοῦ ἔστειλε τὴν τραγωδία τοῦ Φωσκόλου «Αἶας», ὅπως τοῦ εἶχεν ὑποσχεθῆ :

«Ἐχει ὀρειχάλκινη καρδιά ὁποῖος ἐμπιστεύεται
στὴν ἄπιστη πίστι τοῦ ψευδομένου Κάλβου».

Τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀπάντησε στὸ Φλωρεντινὸ φίλο του Πεκκιόλι, ὅταν τοῦ ἔκαμε γνωστὴ τὴ μεγάλη ψυχικὴ δοκιμασία τῆς ἐβραιοπούλας ἐρωμένης του Ἰουδὴθ Μαροκκέζι, πὸν ἀδίσταχτα τὴν εἶχεν ἐγκαταλείψει γιὰ νὰ σπεύσῃ πλῆσιον τοῦ Φωσκόλου στὴν Ἑλβετία.

Τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀπάντησε στὸν ἀδελφὸ του Νικόλαο, ὅταν, γεμάτος χαρὰ, τοῦ ἔγραφεν ἀπὸ τὴν Τεργέστη πόσο τὸν εἶχε συγκινήσει ἡ ἀνάδειξι του στὸ Λονδίνο.

Τὰ ἀναμφισβήτητα αὐτὰ γεγονότα, ὅσο κι' ἂν δικαιολογοῦνται ἀπὸ τὶς δυσκολίες τῆς ζωῆς του, φυσικὸ εἶναι νὰ ἐκληφθοῦν σὰν κάποιες μικρὲς σκιὲς στὸν χαρακτῆρα του.

Πολὺ μελανότερη θὰ ἦταν ἡ σκιά, ἂν εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δεχτοῦμε τὶς πικρόχολες καὶ ὕβριστικὲς κατηγορίες πὺρ ἐκτόξευσεν ἐναντίον του ὁ Φώσκολος, ὅταν φιλονείκησαν στὸ Λονδίνο καὶ δημιουργήθηκε μεταξύ τους ἀγεφύρωτη ρῆξι. Οἱ παλαιότεροι σχολιαστὲς εἶχαν νύθετήσῃ σὲ βάρος του τὶς μομφὲς τοῦ Φωσκόλου γιὰ ἀγνωμοσύνη καὶ ἰδιοτέλεια.

Οἱ μεταγενέστεροι ὁμως ἐρευνητὲς διαπίστωσαν τὴν ἀλήθεια καὶ δικαίωσαν κατὰ μέγα μέρος τὸν Κάλβο. Ἡ διένεξι μὲ τὸν Φώσκολο μπορεῖ νὰ εἶχε καὶ ἄλλες αἰτίες, ἴσως πολιτικὲς, ἴσως οικονομικὲς, ὀφείλετο ὁμως κατὰ κύριο καὶ βαθύτερο λόγο στὸν ἀκρόχολο, τραχὺ, ἐριστικὸ χαρακτῆρα καὶ τῶν δύο. Καὶ νὰ θυμᾶται κανεὶς ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κάλβος εἶχε γράφει πρὸς τὸ Φώσκολο τὴ φράσι : «Εἶναι ἀτύχημα ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀνταποδίδουν δηλητήριο σ' ἐκεῖνον πὺρ τοὺς γαλουχεῖ!» "Ο,τι ὁ ἴδιος ὁ Κάλβος εἶχεν ἀπαντήσῃ στὸ Σύλβιο Πέλλικο, ὅταν ἐκεῖνος τοῦ συνιστοῦσε ν' ἀγαπᾶ τὸ Φώσκολο : «Καὶ τὴ ζωὴ μου γι' αὐτὸν δὲν θὰ διστάσω ποτὲ νὰ θυσιάσω, ἂν χρειαστῇ!» Καὶ νὰ θυμᾶται κανεὶς ἀκόμα ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Φώσκολος ὑπόγραφε τὰ γράμματά του πρὸς τὸν Κάλβο μὲ προσφωνήσεις σὰν αὐτὴ : «Χαῖρε παιδί τῆς καρδιάς μου καὶ ἀπόστολε τοῦ πνεύματός μου!». "Ο,τι ὁ ἴδιος ὁ Φώσκολος ἔγραφε στὴ φίλη του Ματζιόττι, λίγον καιρὸ προτοῦ μαλλώσουν, πατρικῆς στοργῆς λόγια σὰν αὐτά :

«Νομίζω δὲ ὅτι ὁ Ἄνδρέας, μετὰ τρία ἢ τέσσερα χρόνια, θὰ εἶναι τέλειος ἄνθρωπος, γιὰτι θὰ κάνω ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ βγῆ, ἂν ὄχι ἀπ' τὴ φτώχεια, πάντως ἀπὸ καλὴ σχολή».

Πόσο ἡ ἀνθρώπινη ἀτέλεια φαντάζει μεγαλύτερη, ὅταν ἐκδηλώνεται στοὺς μεγάλους . . .

Ὁ Κάλβος ἀντίταξε στὶς μομφὲς τοῦ δασκάλου καὶ εὐεργέτη του Φωσκόλου ἀξιοπρεπέστατη σιγή. Οὔτε μίλησε, οὔτε ἔγραφε ποτὲ ἐναντίον του. [Ἀντιθέτως, ὅταν μία Ἀγγλίδα σπουδάστρια τὸν ρώτησε ἂν ἀξίζον σὰν βιβλίον οἱ «Τελευταῖες Ἐπιστολὲς τοῦ Ἰακώβου Ὁρτις», τῆς ἀπάντησε ὅτι πρέπει νὰ τὶς διαβάσῃ]. Καὶ ὅταν ὁ Φώσκολος πέθανε τὸ 1827, ὁ Κάλβος δημοσίευσεν στὴν Κέρκυρα τιμητικὴ νεκρολογία καὶ ἀθηντικὸ ἀνέκδοτο ἀπόσπασμα τῶν «Χαρίτων» πὺρ εἶχε μείνει στὰ χέρια του.

Χρήσιμο, ἴσως, εἶναι νὰ προσδιοριστοῦν ἀκριβέστερα τὰ βιογραφικὰ του στοιχεῖα. Ἡ ζωὴ τοῦ Ἄνδρέα Κάλβου διαρθρώνεται στὸν ἐξῆς χρονολογικὸ πῖνακα :

Γεννήθηκε τὸ Μάρτη τοῦ 1792 στὴ Ζάκυνθο. Πατέρας του ὁ ἀνθυπολοχαγὸς

του Ἐνετικῶ Στρατοῦ Ἰωάννης Κάλβος, Κερκυραῖος ἀπὸ τὸ Μαντοῦκι. Μητέρα του ἦ Ἀνδριάννα Ρουκάνη, κόρη ἐγγενοῦς οἰκογενείας τῆς Ζακύνθου. Δυὸ χρόνια ἀργότερα γεννήθηκε ὁ ἀδελφός του Νικόλαος. Τὸ 1800 οἱ γονεῖς του ἐχώρισαν. Οἱ λόγοι δὲν εἶναι γνωστοί. Ὁ πατέρας πῆρε τὰ δυὸ παιδιὰ του κ' ἔφυγε στὸ Λιβόρνο τῆς Ἰταλίας. Ἡ ἄγουρη ἀπόσπασί του ἀπὸ τὸ θάλαμος τῆς μητρικῆς ἀγκάλης δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ φαρμάκωσε καταβολικὰ τὴν ὑπαρξί τοῦ εὐαίσθητου Ἀνδρέα καὶ νὰ συντέλεσε στὴ διαμόρφωσι τοῦ δυστρόπου καὶ ἀποτραβηχτικοῦ χαρακτήρα του. Τὸ 1812 ὁ πατέρας του ἐξαφανίζεται σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ἐμπορικά του ταξίδια. (Σὲ κάποιον ἀπὸ αὐτὰ τὸν εἶχε πάρει μαζί του στὴ Σάμο. Ἡ Ὠδή του «Εἰς Σάμον» τὸ μαρτυρεῖ :

« Νῆσος λαμπρά, εὐδαιμόνει
 ὅταν ἡ δουλεία σὲ ἀμάρωνα,
 σ' εἶδον ἄμποτε νᾶλθω
 νὰ φιλήσω τὸ ἐλεύθερον
 ἱερόν σου χῶμα».

(ΛΥΡΙΚΑ Ὠδή Τετάρτη : «Εἰς Σάμον»)

Ἡ ἐλευθερία παντὸς τοῦ ἐλληνικοῦ ἦταν ἀνέκαθεν ὁ διακαὴς του πόθος!

Ἀπομένον ὀλομόναχα στὸ Λιβόρνο τὰ δυὸ ἀδελφία, σὲ ὄριμασμένη, βέβαια, τώρα πιά νεανικὴ ἡλικία. Ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶχαν καὶ ψυχὴ δυνατὴ καὶ φρόνησι μεγάλη καὶ φιλοτιμία βαθιά γιὰ νὰ μὴν ἐξοκείλουν σὲ καταστροφικὴν ἀλητεία. Στὸ προμνημονευμένο γράμμα τοῦ ἀδελφοῦ του Νικολάου ἀναφέρεται ὅτι τοὺς ἔδερνε στὸ Λιβόρνο «ἡλίθια ἀμάθεια». Ὅσα ἔμαθαν, τὰ εἶχαν μάθει ἀπὸ μοναχοί τους καὶ τὴν «τύχη» τους μὲ τὸν ἴδιο τους κόπο καὶ ἰδρωτὰ τῆ δημιουργήσαν. Ἔτσι βεβαιώνει ὁ ἀδελφός του.

Τὸ 1812 ὁ Ἀνδρέας πηγαίνει στὴ Φλωρεντία. Ἐκεῖ γνωρίζεται, συνδέεται καὶ τίθεται ὑπὸ τὴν ἐνεργητικὴ προστασία τοῦ Φωσκόλου, ὁμόστεγος καὶ ὁμοτράπεζός του. Ἐκτιμᾷ ὁ μεγάλος ποιητὴς τὰ ἔμφυτα πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ προσόντα τοῦ νεαροῦ συμπολίτη του. Ματαίως ὅμως προσπαθεῖ νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ ἓνα μνηναῖο γιὰ πέντε χρόνια ἐπίδομα — εἴκοσι τάλληρα τὸ μῆνα — ἀπὸ τὴν «Μεγαλοπρεπῆ Κοινότητα» τῆς Ζακύνθου, γιὰ νὰ συνεχίσῃ ἄνετα τὶς σπουδές του καί, ἀποδίδοντας τὰ τροφεῖα, νὰ διδάξῃ ἀκολούθως τὴ νεολαία τῆς γενετῆρας του. Ἄν οἱ ἄρχοντες τῆς Ζακύνθου εἶχαν κάμει τότε τὴν προστατευτικὴ χειρονομία, πὸν τοὺς συνιστοῦσεν ὁ Φώσκολος, δίχως ἄλλο, ἄλλος θὰ ἦταν ὁ ροῦς τῆς ζωῆς τοῦ Κάλβου. Καὶ πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι θὰ ἦταν ἐδυνχεστερος καὶ γιὰ τὸν ἴδιο καὶ γιὰ τὰ νεοελληνικὰ Γράμματα. Ἡ Ἰουλιέττα Λαμπέρ - Ἀδάμ, πὸν τόσον εὐνοϊκὰ ἔκρινε τὸ ἔργο του,

γράφει : «ἐὰν ὁ Ζακύνθιος ποιητὴς ἔζη στὴν πατρίδα του, ὁμιλῶν καθ' ἐκάστην τὴν ζῶσαν γλῶσσαν του περιοριζόμενος ν' ἀνευρίσκη στὶς νέες λέξεις τὴν ὁμοιότητά τους πρὸς τὶς ἀρχαῖες, ὁ Κάλβος θὰ ἐγένετο ὁ πρῶτος τῶν ποιητῶν τῆς Ἑλλάδος».

Τὸ 1815 πεθαίνει στὴ Ζάκυνθο ἡ Μητέρα του. Τοῦ ἀφήνει καὶ κάποια κληρονομιά. Τὸ μαθαίνει μετὰ ἓνα χρόνο. Κι' ἀπὸ τότε παύει νὰ τὴν βλέπη, ὅπως τὴν ἔβλεπε συχνὰ — τὸ γράφει ὁ Δε - Βιάζης — στοῦ νυχτερινοῦ του ὕπνου τὰ ὄνειρα. Τὴν βλέπει ὁμως στὰ ξύπνια ποιητικά του ὄνειρα. Καὶ τοῦ ἐμπνέει μίαν ἀπὸ τὶς ὠραιότερες Ὁδές του, τὴν «Εἰς Θάνατον». Ἐκεῖ ἀπαντᾷμε συγκινητικώτατες στροφές ὅταν, στὸ ἀντίκρουσμα τοῦ φάσματος τῆς Μητέρας του, ξεφωνίζει :

«ᾠ φωνή, ὦ μητέρα,
ὦ τῶν πρώτων μου χρόνων
σταθερὰ παρηγόρησις·
ὄμματ' ὅπου μ' ἐβρέχατε
μὲ γλυκὰ δάκρυα

» καὶ σὺ στόμα ὅπου ἐφίλησα
τόσες φορές, μὲ τόσην
θερμοτάτην ἀγάπην,
πόση ἄπειρος ἄβυσσος
μᾶς ξεχωρίζει!

» Αἶ, καὶ ἄπειρος ἄς εἶναι
κ' ἔτι φοβερωτέρα·
ἐκεῖ μέσα ἀτάρακτος
θέλω ἐγὼ συντριφθεῖν
γυρεύοντάς σας».

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Τρίτη : «Εἰς Θάνατον»)

Τὸ 1816 ἀνεβαίνει ὁ Κάλβος στὴν Ἑλβετία προσκαλεσμένος ἀπ' τὸ Φώσκολο, πὸν τόσο χειροτέρευε τὴν κλονισμένη του ὑγεία ἢ βασανιστικὴ μοναξιά! Συγκατοικοῦν πάλι, μοιραζόμενοι τὰ πενιχρά τους μέσα. Τὸ ἴδιο ἔτος φεύγουν μαζί γιὰ τὴν Ἀγγλία. Δυστυχῶς ἐκεῖ φιλονεικοῦν καὶ χωρίζονται γιὰ πάντα, ἀρχὲς τοῦ 1817.

Ἀπὸ τὰ 1816 ἕως τὸ 1821 παραμένει (ὁ Κάλβος) στὴν Ἀγγλία. Ἀναγνωρίζεται ἐκεῖ ἡ ἀξία του. Προβάλλεται εὐρύτερα σὰν ἐγκυκλοπαιδικὸς λόγιος. [Κάνει σ' ἐπίσημες αἰθουσες διαλέξεις πὸν ἐπαινοῦνται καὶ ἀπὸ τοὺς «Τάϊμς». Γίνεται δεκτὸς σὲ καλὰ ἀγγλικά σπίτια. Ἐμφανίζεται ἐκεῖ μὲ τρόπους λεπτούς, εὐπροσήγορος καὶ στωμύλος. Δημοσιεύει μεταφράσεις καὶ διδακτικὰ βιβλία (ὅπως ἡ μέθοδος γιὰ

τὴν ἐκμάθησι τῆς ἰταλικῆς γλώσσας). Παραδίδει, γιὰ τὴν ζήσιν, ἰδιωτικὰ μαθήματα].

Δὲν εἶναι γνωστὸ ποῦ ἀκριβῶς ἔτος, δὲν εἶναι γνωστὸ οὔτε καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἐκλεκτῆς του. Παντρεύεται τὴν ἐποχὴν ἐκείνη στὸ Λονδίνο. Μὲ ποιὸς στεναγμοὺς ἀνακουφίσεως θὰ εἶχεν ἐλπίζει ὅτι θὰ γαλήρευεν ἐπιτέλους ἡ ζωὴ του μέσα σὲ δική του οἰκογενειακὴ ἐστία! Ἄλλ' ὄχι! Ἡ Μοῖρα του δὲν εἶχεν ἀκόμα δυσωπηθῆ! Σὲ βραχὺ χρονικὸ διάστημα τοῦ ἀναρπάξει ὁ θάνατος καὶ σύζυγο καὶ μοναχοκόρη! Σημειώνεται κάπου ὅτι τὸ δυστόχημα συνέβη στὰ 1821. Εὐσταθεῖ ἢ ὑπόθεσι ὅτι τὸ νέον αὐτὸ πλήγμα τὸν ὤθει νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ἀγγλία.

Τὸ 1821 ἐπιστρέφει πράγματι στὴν Ἑπειρωτικὴν Ἐδρῶπη. Στὴ Φλωρεντία πρῶτα, ὅπου δὲν τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ μείνῃ, γιὰ τὸν θεωροῦν πολιτικῶς ὑποπτο. Στὴν Ἑλβετία κατόπι. Τὸν βρίσκει ἐκεῖ ἡ ἀνάφλεξι τοῦ φιλελληνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀπὸ τὴν ἔκρηξι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Τὸ 1824 δημοσιεύει στὴ Γενεύη, σὲ πολὺ φροντισμένη μάλιστα ἔκδοσι, τὴν πρῶτη ποιητικὴν συλλογὴν δέκα ὠδῶν μὲ τὸν τίτλο «Λύρα». Γίνεται δεκτὴ μὲ πολλὴν εὐμένεια. Τὸ 1825 πηγαίνει στὸ Παρίσι, ὅπου ἔχει ἤδη μεταφραστῆ στὰ γαλλικὰ ἢ «Λύρα» ἀπὸ τὸ σινολόγο Στανίσλαο Ζυλιέν (τὸν ἴδιον ποὺ μετάφρασε καὶ τὸν «Ὑμνο» τοῦ Σολωμοῦ). Προλογίζει ὁ Κων. Νικολόπουλος.

Ἐκεῖ, στοὺς φιλελληνικοὺς κύκλους ἀνάμεσα, γνωρίζεται καὶ συνδέεται μὲ πολλοὺς λογοτέχναις καὶ δημοσιογράφους. Δὲν βρῆκα πούθενά πληροφορία μὲ ποιὸς οἰκονομικοὺς πόρους ζοῦσε τὴν ἐποχὴν ἐκείνη. Νὰ ἐπαρκοῦσαν ἄραγε στὴ λιτότητά του οἱ πενιχρὲς εἰσπράξεις ἀπὸ τὴν κυκλοφορίαν τῆς «Λύρας» του;

Τὸ 1826 δημοσιεύει στὸ Παρίσι ἄλλες δέκα ὠδὲς του μὲ τὸν τίτλο «Λυρικά». Μεταφράζονται κι αὐτὲς ἀμέσως στὰ γαλλικὰ ἀπὸ τὸν Ποτιέ (Ἰωάννης - Πέτρος - Γουλιέλμος Rauthier de Censay). (Καὶ στῶν δύο βιβλίων του τὸν τίτλο προσθέτει, κατὰ τὴν τότε συνήθειαν, τὸ ἐπώνυμό του καὶ τὸ πατρωνυμικὸν «Ἰωαννίδης»).

Τὶς ὥρες αὐτὲς ὁ Κάλβος βρίσκεται στὸ μεσουράνημά του. Ἐπιτέλους τοῦ ἔχει μειδιάσει ἡ Δόξα! Καὶ πίσω ἀπὸ αὐτὴν ἡ Τύχη! Ἔχουν ἀξιοποιηθῆ «τοῦ Ἀπόλλωνος τὰ χρυσᾶ δῶρα», ποὺ τοῦ εἶχε χαρίσει ἡ γενέτειρά του Ζάκυνθος. Ἀκούει νὰ λένε ὅτι ἐνθυμίζον οἱ στίχοι του Ὅμηρο. Ἀκούει νὰ τὸν ἀποκαλοῦν «Νέο Πίνδαρο». Εὐκόλο εἶναι νὰ φαντασθοῦμε πόσο διαθρύπτει τὴ φιλοδοξίαν του μιὰ τέτοια τοποθέτησι. Ἄλλὰ ἡ ἱκανοποίησί του πρέπει νὰ ἦταν ἀκόμη πληρέστερη. Γιὰ τὴν ἀξιοποίησιν τοῦ ποιητικοῦ του δώρου ἔχει προσλάβει καὶ τὴ μορφή μιᾶς σημαντικῆς ὑπηρεσίας πρὸς τὸ ἀγωνιζόμενον Ἔθνος. Οἱ Ὁδὲς του, μεταφρασμέναι γαλλικὰ, ἀναρριπίζον τὴν φιλελληνικὴν φλόγα, ποὺ τόσον αἰσθητὰ θερμαίνει τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλευθερίας.

Στὸν πρόλογο τῆς δεύτερης συλλογῆς του «Λυρικά» ἀπευθύνει θερμὸν χαιρε-
ΠΑΑ 1969

τισμό πρὸς τὸν γηραιὸ τῆς Γαλλίας στρατάρχη Λαφαγιέτ. Καὶ γράφει ἐκεῖ ὅτι τὸ καθῆκον τοῦ τὸν καλεῖ νὰ κατέλθῃ κι' αὐτὸς (ὁ Κάλβος) στὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ ἐκθέσῃ μιὰν ἀκόμα καρδιά στὰ βόλια τῶν Μουσουλμάνων. Δὲν εἶναι γνωστοὶ οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους εἶχε βραδύνει νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀποστολὴν του. Ἡ ἀναγραφόμενη κάπου πληροφορία ὅτι κατέβηκε τὸ 1821 ἔχει ἐλεγχθῆ ἀνακριβῆς.

Εὐκόλο εἶναι νὰ εικάσουμε μὲ πόσα ὄνειρα, μὲ πόσες φιλοδοξίες κατεβαίνει τὴν Ἑλλάδα. Κάποιος γράφει ὅτι ἔλπιζε τάχα ν' ἀναπληρώσῃ ἐδῶ τὸ κενὸ πὸν εἶχεν ἀφήσει ὁ θάνατος τοῦ Βύρωνα . . .

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1826 ἐπιβιβάζεται στὴν Τουλῶνα σὲ γαλλικὸ ταχυδρομικὸ πλοῖο καὶ φθάνει στὸ Ναύπλιο. [Δὲν φαίνεται ὅτι πέρασε ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο. Γνωστὸ εἶναι ὅτι πέρασε ἀπὸ τὴ Μῆλο καὶ τὴν Ὑδρα].

Πολλὲς ἀπογοητεύσεις δοκίμασε στὴν πολυταλαίπωρὴ ζωὴ του. Ἄλλ' αὐτῇ πὸν τὸν περιέμενε στὸ Ναύπλιο δὲν πρέπει νὰ ἦταν ἡ μικρότερη. Δὲν βρῆκεν ἐκεῖ τοὺς ἀγνοοῦς ἥρωες πὸν εἶχε θεοποιήσει μὲ τοὺς στίχους του :

«ὦ Ἕλληνες, ὦ θεῖαι
ψυχαί, πὸν εἰς τοὺς μεγάλους
κινδύνους φανερώνετε
ἀκάμαντον ἐνέργειαν
καὶ ὑψηλὴν φύσιν!»

(ΛΥΡΙΚΑ Ὁδὴ Τρίτη : «Τὰ Ἡφαιστεια»)

Δὲν βρῆκε τὴν ἐνσάρκωσι τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀρετῆς, ὅπως τὶς εἶχε μεγαλοφάνταστα μορφοποιήσει. Δὲν βρῆκε τὴν ὁμόνοια πὸν εἶχε προσπαθήσει νὰ ἐνσταλάξῃ στὰ στήθη τῶν Ἑλλήνων :

«Ἄς παύσωσ' οἱ διχόνοιοι
πὸν ρίχνουσι τὰ ἔθνη
τυφλά, ὑπὸ τὰ σκληρότατα
ὀνόχια τῶν ἀγρόπνων,
δολίων τυράννων».

(ΛΥΡΙΚΑ Ὁδὴ Δεκάτη : «Ὁ Βωμὸς τῆς Πατρίδος»)

«Μάθε ὅτι εἰς τοὺς χοροὺς
τῶν πολέμων, ὡς ἔσωσεν
ἡ ἀνδρεία τὸν στρατιώτην,
οὕτω εἰς αὐτοὺς ἡ ὁμόνοια
σώνει τὰ ἔθνη».

(ΛΥΡΙΚΑ Ὁδὴ Ἑβδόμη : «Τὸ Φάσμα»)

Βρῆκε τὴν ἐπικατάρατη διχόνοια ὅπως τὴν εἶχε παρομοιάσει : Ἀκίνητον ἀετό, ποῦ ψηλοζυγιάζει τὰ θύματά του :

«Μεγάλη, τρομερή,
μὲ τὰ πτερὰ ἀπλωμένα,
καθὼς ἀετὸς ἀκίνητος,
κρέμεται ᾿ς τὸν ἀέρα
ψηλὰ ἢ Διχόνοια».

(ΛΥΡΙΚΑ ᾿Ωδὴ Ἑβδόμη : «Τὸ Φάσμα»)

Γιὰ τὰ εἴμαστε ἀκριβεῖς, δὲν βρῆκε οὔτε τὴν τιμητικὴ τῶν ᾿Ωδῶν του ἀπήχησι, ποῦ ἀσφαλῶς προσδοκοῦσε. Τὰ πρωτάκουστα μέτρα του, καὶ προπάντων ἡ ἀρχαῖζουσα ἀθθαίρετη γλῶσσα του, δὲν διευκόλυναν τὴ μύησι στίς ὑψηλές του ιδέες. Δὲν εἶχαν συγκινήσει οἱ ᾿Ωδές του οὔτε τὰ τραχεῖα παλληκάρια, οὔτε τοὺς ἀριστοκρατικούς Φαναριῶτες. Ὁ ἔνδακρος ὠραιοπαθῆς ρωμαντισμὸς καὶ ὁ ἀλαλάζων πατριωτισμὸς τῶν Σούτσων κυριαρχοῦσε. Μόνον ἡ Μοῦσα τοῦ Σολωμοῦ, μὲ τὸν ᾿Υμνο τῆς Ἐλευθερίας, μὲ τὴν ᾿Ωδὴ στὸ Βύρωνα, εἶχε συλληφθῆ ἀπὸ τίς κεραῖες, εἶχε θίξει τίς χορδές τῶν πολεμιστῶν. Ὁ Κάλβος δὲν βρῆκεν ἔδαφος νὰ σταθῆ, δὲν βρῆκεν ἀέρα ν' ἀνασάνῃ στὸ Ναύπλιο. Παράμεινεν ἐκεῖ λίγες ἡμέρες μόνον. Μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε μὲ ποιὸ ψυχικὸν ἄλγος ἀποφάσισε νὰ φύγῃ. Θὰ τὸ θεωροῦσε, δίχως ἄλλο, ντροπὴ νὰ ἐπιστρέψῃ ἔτσι ἄδοξα στὴν Εὐρώπη, ὅπου εἶχεν ἀποστείλει, στὴν «Ἐγκκλοπαιδικὴν Ἐπιθεώρησι» τοῦ Παρισιοῦ, τρεῖς ἀνταποκρίσεις. Εἶναι κρῖμα ὅτι δὲν ἔφτασε καμμιά τους στὸν προορισμό. (Ἴσως τίς εἶχε κατακρατήσῃ κάπου ἢ Λογοκρισία). Θὰ εἶχαμε ἀψευδῆ μαρτυρία γιὰ τίς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴ μαχόμενῃ Ἑλλάδα . . . (Ἄλλῃ μεταγενέστερῃ ἀνταπόκρισί του γιὰ τὴν πολιτικὴ, οικονομικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασι τῶν Ἰονίων Νήσων ἔφθασε στὸ Παρίσι καὶ δημοσιεύθηκε).

Διάλεξε γιὰ νέο τόπο διαμονῆς του τὴν Κέρκυρα, ὄχι τόσο γιὰτὶ ἦταν πατρίδα τοῦ Πατέρα του, ὅσο γιὰτὶ ἦταν τότε, μὲ τὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία της, τὸ τηλαυγέστερο Ἑλληνικὸ πνευματικὸ κέντρο.

Ἀπὸ τὸ 1826 ἕως τὸ 1852 παρέμεινε συνεχῶς στὴν πρωτεύουσα τῆς Ἑπτανήσου. Ἀνέπτυξεν ἐκεῖ εὐρεία διδαχτικὴ, πολιτικὴ, κοινωνικὴ, δημοσιογραφικὴ καὶ οικονομικὴ, ἀκόμα, δραστηριότητα. Δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅμως ὅτι κυριάρχησεν ἢ συγκυριάρχησεν στὸν ὀρίζοντά της. Μὲ τὸ Σολωμὸ καὶ τὴ λαμπερὴν πλειάδα του — τὸν Πολυλά, τὸν Τυπάλδο, τὸν Μάντζαρο, τὸν Μαρκοῤῥά κ.ἄ. — δὲν ἦρθε σὲ καμμίαν ἐπαφή! Οἱ μὲν ἀγνόησαν τὸν δέ. Καὶ ὁ δὲ ἀγνόησε τοὺς μὲν. Δὲν τοῦ ἀρνήθηκαν ὅτι ἦταν ποιητής, ὅτι εἶχεν ἔμπνευσι. Καταδίκασαν ὅμως ἀμείλικτα τὴ γλῶσσ-

σα του. Ἴσως αὐτὸ μόνον, ἴσως ὅμως καὶ οἱ μεταρρυθμιστικὲς πολιτικὲς ἰδέες τοῦ Κάλβου, τοὺς ἀλληλοαπομάκρυναν.

Ὁ Λόρδος Γκίλφορντ, ἀνὴρ φιλέλληνα μὲ ἐνεργὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα, «Ἀρχων», δηλαδή Πρύτανης, τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, ποὺ ἴσως εἶχε γνωρίσει καὶ ἀπὸ πρὶν τὸν Κάλβο, ἐκτιμῶντας τὴ μόρφωσί του καὶ τὴν ἱκανότητά του, τὸν κράτησε ὡσὰν γραμματέα του, βιβλιοθηκονόμο του στὴν ἀρχή, τὸν διόρισε ἐπειτα καθηγητὴ στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία, ποὺ τὸν ἀνακήρυσσε διδάκτορά της. [Ἐἴπαμε, νομίζω, καὶ παραπάνω ὅτι ὁ Κάλβος εἶχε διδαχτικὸ ζῆλο, διδαχτικὸ τάλαντο]. Ἴδου ὅτι ἐπιτέλους τοῦ προσφέρεται τώρα ἐπίσημη ἐδρα γιὰ νὰ ἀκτινοβολήσῃ πλατύτερα τὶς γνώσεις του, τὶς ἰδέες του, τὶς ἀρχές του! Ἀλλά, θὰ τὸ ξαναποῦμε ἄλλη μιὰ φορὰ, ἀπηνῆς τὸν κατὰτρεχε Μοῖρα. Ὅσο νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ Ὑπατος Ἀρμοστής Ἄδαμ τὸν διορισμὸ του σὰν καθηγητὴ, πέθανε ξαφνικὰ τὸ 1827 στὸ Λονδίνο ὁ Λόρδος Γκίλφορντ. Καὶ ὅταν ἡ Ἀρμοστεία συμβούλευσεν οἰκονομίαις στὴν Ἀκαδημία, ὁ εὐθικτος καὶ περήφανος Κάλβος, παρὰ τὶς παραινέσεις ἐπισήμων καὶ φίλων, ὑπόβαλε τὴν παραίτησί του. Περιορίστηκε πάλι στὴν βραχύτερη ἀκτίνα τῶν ἰδιωτικῶν παραδόσεων. Ἦταν καὶ σ' αὐτὲς ἀδυστηρὸς, ἄτεγκτος ὅσον καὶ ἀνιδιοτελής. Μαθητὲς ποὺ δὲν πρόκοβαν δὲν ἐδίσταζε νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ.

Τὸ 1840 διορίζεται γιὰ δευτέρη φορὰ καθηγητὴς τῆς Θεωρητικῆς Φιλοσοφίας στὸ Ἰόνιο Πανεπιστήμιο, σύγχρονα δὲ καὶ στὸ Ἰόνιο Κολλέγιο, τοῦ ὁποῦλου χρημάτισε καὶ διευθυντής. Ἀπὸ δημοσιευμένα ποιήματα μαθητῶν τῆς Ἀκαδημίας (στὴν ἰταλικὴ γλῶσσα), ἀφιερωμένα στὸν καθηγητὴ τους Κάλβο, βλέπουμε πόσο ἐνθουσίαζε τὴ νεολαία καὶ πόσον ἀγαπητὸς ἦταν σ' αὐτήν. Γράφεται κάπου καὶ ὅτι πολλοὶ μαθητὲς του τὸν θεωροῦσαν ὑπερβολικὰ ἀδυστηρὸν καὶ δὲν τὸν συμπαθοῦσαν. Ὁ ἔφορος τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας Ἰωάν. Καραντινὸς τέμνει τὸ θέμα αὐτὸ γράφοντας, σὲ ἐπίσημη ἔκθεσί του πρὸς τὸν Ἀρμοστή Φρ. Ἄδαμ, τὰ ἑξῆς :

«... Ὅ,τι δύνανται νὰ εἴπω περὶ τοῦ καθηγητοῦ τούτου εἶναι ὅτι τὰ μαθήματά του ὑπῆρξαν πάντοτε ἐξαιρετά. Εἶχον συχνὰ διαμαρτυρίας παρὰ διαφόρων σπουδαστῶν, οἱ ὁποῖοι παρεπονοῦντο ὅτι τὴν ὥραν ποὺ ὁ καθηγητὴς Κάλβος ἔδιδε τὰ μαθήματά του ἐκεῖνοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀκροασθῶσι, ἐπειδὴ συνέπιπτον ἄλλα μαθήματα, καὶ κατὰ συνέπειαν πάντες καθικέτευον ἵνα ἡ ὥρα τοῦ μαθήματος τοῦ καθηγητοῦ Κάλβου μεταφερθῇ εἰς ὥραν ὅποτε κανεὶς ἄλλος δὲν θὰ ἔδιδε μαθήματα, διὰ νὰ δύνανται ὅλοι οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰδρύματος νὰ τὸν ἀκούουν. Ὁμολογῶ τῇ ἀληθείᾳ ὅτι καίτοι δὲν εἶμαι φίλος τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὴν φιλολογίαν, ἂν καὶ ἐλάχιστα μὲ ἱκανοποιῶσι καὶ αἱ ὠραιότεραι ἐκφράσεις της, κάθε φορὰν ποὺ ὁ καιρὸς μοῦ

ἐπέτρεψε νὰ ἀκούσω τὰ μαθήματά του, ἔμεινα κατάπληκτος ἀπὸ τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἰδεῶν τούτου τοῦ καθηγητοῦ καὶ κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι ὁ μόνος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ὅστις δύναται νὰ κατέχη τοιαύτην θέσιν . . . ».

Δὲν διάρκεσεν ὅμως πολὺ καὶ ἡ νέα του καθηγεσία. Χολωμένος γιὰτὶ σὲ ἄλλη τάξι οἱ φοιτητὲς χειροκρότησαν ζωηρὰ τὸν καθηγητὴν Ὅριόλι, πρόσωπο ποὺ δὲν ἐκτιμοῦσε σὰν ἐπιστήμονα, ὑποβάλλει δεύτερη φορὰ τὴν παραίτησί του. Καὶ ἀποσύρεται πάλι στὴν ἰδιωτικὴν διδασκαλίαν.

Δὲν θέλω νὰ σᾶς κουράσω μὲ περισσότερες λεπτομέρειες τῆς ζωῆς τοῦ Κάλβου στὴν Κέρκυρα. Δὲν πρέπει μόνον νὰ παραλείψω ὅτι πολιτικὰ μὲν συνεργάστηκε μὲ τοὺς μεταρρυθμιστικοὺς τῆς νήσου — Βραῖλα, Παδοβᾶ, Ζαμπέλη — δημοσιογραφικὰ δὲ μὲ πολλὴν πολλὰς φορὰς ὀξύτητα χειρίζεταν τὸν κάλαμο ἀκόμα καὶ σὲ θέματα ἐπιστημονικὰ. [Πολὺ εἶχεν ἐπικριθῆ ὀξύτατη δημοσιογραφικὴ του ἐπίθεσι ἐναντίον τοῦ καθηγητῆ Θεοριανοῦ γιὰ τὸ ἄρθρο του «περὶ μεγαλοφυΐας καὶ πνεύματος»]. Διατέλεσε καὶ διευθυντὴς τῆς Ἐπίσημης Ἐφημερίδας, ἀλλὰ προϋοῦσα πάθησι τῶν ὀφθαλμῶν του τὸν ἀπομάκρυνε.]

Ἰδιωτεύων στὴν Κέρκυρα ζοῦσε βίον κατὰ τὸ μᾶλλον μονήρη. Λέγεται ὅτι κάθε πρωτὶ ἔκανε τὸν περιπάτό του στὴ μεγάλη πλατεῖα κάτω ἀπὸ τὸ Κάστρο, τὴ Σπιανάδα, πάντοτε μόνος, σύννους καὶ μελαγχολικός. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν εἶχεν ἀνάμεσα κοινωνικὰς ἐπαφάς. Καὶ ὁ Ἄγγλος Ἀρμωστής τὸν καλοῦσε συχνὰ στὸ μέγαρό του. Φαίνεται ὅτι εἶχε μαθητὴ καὶ τὸ γιό του. Ἀλλὰ ποιὸς ξέρει γιὰ ποιὸν λόγο εἶχε χολωθῆ μαζί του ὁ ἀπίχολος Κάλβος. Κι ὅπως λέγεται, μιὰ μέρα ποὺ πῆγε στὸ σπίτι του νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ ὁ υἱὸς Ἄδαμ, φώναξε στὸν ὑπηρέτη του δυνατά, γιὰ ν' ἀκούσῃ κ' ἐκεῖνος : «Πές του ὅτι δὲν εἶμαι μέσα!»

Τὸ 1852, ἔπειτα ἀπὸ εἰκοσιπέντε περίπου χρόνια, ὁ Κάλβος ἐγκαταλείπει ἔξαφνα τὴν Κέρκυρα, καὶ σὲ ἡλικία ἐξήντα, τώρα, χρόνων, φεύγει (μὲ τὸ αὐστριακὸ βαπόρι) γιὰ τὴν Ἀγγλίαν. Ἀπὸ κανένα γνωστὸ στοιχεῖο δὲν βγαίνει γιὰ ποιὸς λόγους πῆρεν αὐτὴ τὴν ἀπόφασιν. Οὐτὲ εἶναι γνωστὸ ἂν ἀποβιβάστηκε στὴν Τεργέστη καὶ ἂν εἶδεν ἐκεῖ, ἔπειτα ἀπὸ σαράντα σχεδὸν χρόνια χωρισμοῦ, τὸν μονάκριβο ἀδελφὸ του Νικόλαο — ἂν ἐπιζοῦσε τότε κ' ἐκεῖνος.

Χωρεῖ ἐδῶ βάσιμη ὑπόθεσι ὅτι ὁ Κάλβος δὲν ἐπήγαινε ἀπρογραμματίιστα στὴν Ἀγγλίαν. Ἴσως διατηροῦσεν ἀλληλογραφίαν μὲ παλινοὺς του γνωρίμους, φίλους καὶ φίλες του. Γιὰτὶ φτάνοντας στὸ Λονδίνο, μέσα σὲ βραχύτατο χρονικὸ διάστημα, νυμφεύτηκε, μὲ τὸ προτεσταντικὸ δόγμα, τὴ διδασκάλισσα Καρλόττα Ἀουγκούστα Οὐάνταμς (Charlotte Augusta Wadams). Καὶ τὸ 1855 ἔφυγαν μαζί γιὰ τὴν

πολίγην Λάουθ, ὅπου ἡ σύζυγός του ἴδρυνε Παρθεναγωγεῖο κι ὁ ἴδιος παρὰδινε μαθήματα ξένων γλωσσῶν καὶ μαθηματικῶν. Ὁ δόκτωρ Κάλβος ἐπιβλήθηκε κ' ἐκεῖ μὲ ὄλο τὸ παλαιόν του κῶρος ἀμείωτο. Ἐνανεώθηκεν ἡ φήμη του σὰν σοφοῦ ἐγκυκλοπαιδικοῦ. Ἐναναρωρίσθηκε ἡ ἀθθεντία του στὰ θρησκευτικὰ θέματα. Συχνὰ τὸν χρησιμοποίησαν σὰν ἐπιδιαιτητὴ σὲ ἐπιστημονικὲς διαφωνίες . . .

Ἐπέπρωτο ὁμως ἐκεῖ, στὸ μακρονό, τὸ ἀπόμερο Λάουθ τῆς Βορείου Ἀγγλίας, ν' ἀφήσῃ τὴν τελευταία πνοή του! Ἀσθενήσας ἀπὸ πνευμονία, ἐξέπνευσε τὴν 30ῆ Νοεμβρίου 1869 καὶ ἐτάφη στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Κέντιγκτον (Keddington). Ἀκεραύνωτος ἐβλάστησεν ἡ δάφνη στὸν τάφο του. Ἀλλὰ κανεὶς δὲν βρέθηκεν ἐκεῖ, τῆς ταφῆς του τὴν ὥρα, νὰ τοῦ ἀπαγγεῖλῃ μπροστὰ στὴν ἐπιτύμβια πλάκα του δυὸ στροφές του ποὺ τόσο θὰ ταίριαζαν στὴν περίστασι :

« Πήγαινε εἰς τὸν Παράδεισον,
μία δάφνη ἐκεῖ βλαστάνει
ἄγγελος τὴν φυλάττει
λαμπρός, καὶ τὴν ποτίζει
ψάλλον τοιαῦτα :

» Αὔξανε διὰ τὸν θρίαμβον,
διὰ τὴν ἀγάπην αὔξανε
ἐλευθερίας, πατρίδος·
διὰ πάντοτε ἀκεραύνωτος
βλάστανε, ὦ δάφνη!»

(ΛΥΡΙΚΑ Ὠδὴ Ὀγδόη : «Εἰς τὴν Νίκην»)

Ἐναναομίσθησαν ἀργότερα στὸν ἴδιο τάφο καὶ τὰ ὀστᾶ τῆς ἀποθανούσης τὸ 1888 στὸ Λονδίνο συζύγου του, κατὰ τελευταία θέλησι τῆς ἴδιας — πρᾶγμα ποὺ ἀποδεικνύει πόσον ἀγαποῦσε τὸν ποιητὴ καὶ πόσον ἀρμονικὰ εἶχαν συζῆσει . . .

Ἐγρονημένον ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδες, ἀνακάλυψαν τὸν τάφον του (τὸ 1937 μόλις) φιλόμονοι Ἕλληνες : ὁ Ἀρχιμανδριτὴς Βίρβος καὶ ὁ Κῦπριος λόγιος Ἀντών. Ἰντιάνος. Δὲν ἐδύχησε νὰ «κοιμηθῇ», ὅπως ποθοῦσε, στὴν πατρίδα. Τὰ ἱερὰ ὁμως ὀστᾶ του ἀναπαύονται τώρα ἐδῶ. Μὲ πρωτοβουλία τῶν Ζακυνθίων σπουδαστῶν καὶ φροντίδα τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας ἀναναομίσθησαν τὸ 1960 — ἔτος Κάλβου — (μαζὶ μὲ τὰ ὀστᾶ τῆς συζύγου του) καὶ μὲ πολλὴν ἐπισημότητα προσκυνήθησαν πρῶτα στὴν Ἀθήνα καὶ μεταφέρθησαν ἔπειτα στὴ Ζάκυνθο.

Ἀπὸ ὅσα ἀκούσατε μὲ τόσην ὑπομονή, ἀγαπητοὶ ἀκροατές, πρέπει νὰ ἔχετε βεβαιωθῇ γιὰ τὴν κακοτυχία ποὺ συνάντησε σ' ὄλη τὴ ζωὴ του ὁ Κάλβος.

Αὐτός, πὸν τόσον ἀγάπησε τὴν Ἑλλάδα :

«Γῆ τῶν Θεῶν φροντίδα,
Ἑλλάς, ἡρώων μητέρα,
φίλη, γλυκεῖα πατρίδα μου,
νύκτα δουλείας σ' ἐσκέπασε,
νύκτα αἰώνων».

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Δεκάτη : «Ὁ Ὠκεανὸς»)

Αὐτός, πὸν δραματίστηκε τὴν ἀναγέννησι τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου μὲ
τόση φανατικὴ ἀποκλειστικότητα, ὥστε ν' ἀγνοήσῃ ὁδωσιόλου τὸ Βυζάντιο ὡσὰν
μόνον ἢ Δημοκρατία τῶν Ἀθηνῶν νὰ τὸν ἀναφτερώνη :

«Ἐπὶ τὸν Ὑμηττὸν
ἐβλάστησεν ἡ δάφνη,
φύλλον ἱερὸν στολίζει
τὰ ἠρειπωμένα λείψανα
τοῦ Παρθενῶνος».

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Δευτέρα : «Εἰς Δόξαν»)

Αὐτὸς δὲν ἐτύχησε νὰ συμπράξῃ προσωπικὰ οὔτε στὸν Ἀγῶνα τῆς Ἀνε-
ξαρτησίας τῆς Πατρίδος, οὔτε στὴν ἐπίμοχθη προσπάθεια τῆς συγκροτήσεώς της
σὲ δημοκρατικὴ πολιτεία!

Αὐτός, πὸν τόσον παράφορα ἐλάτρευσε τὴ γενέτειρά του Ζάκυνθο :

«ᾠ φιλτάτη πατρίς,
ὦ θαυμασία νῆσος,
Ζάκυνθε· σὺ μοῦ ἔδωκας
τὴν πνοὴν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος
τὰ χρυσᾶ δῶρα !

.....
»Καὶ σὺ τὸν ὕμνον δέξου.

.....
»Ποτὲ δὲν σὲ ἐλησμόνησα,
ποτέ !

.....
»σὲ ἔμπρὸς τῶν ὀφθαλμῶν μου
πάντοτες εἶχον.

.....

»σὺ εἶσαι τῶν ὀνειρώων μου
ἢ χαρὰ μόνη !

.....»

(ΛΥΡΑ ᾠδὴ Πρώτη : «Ὁ Φιλόπατρις»)

Αὐτός, ὁ ἀδιάφθορος ἀπὸ τῆς ξενιτειᾶς τοὺς πειρασμοὺς φιλόπατρις, ἔφυγεν ἀπὸ τῆ Ζάκυνθος τοῦ σὲ ἡλικία ὀχτῶ μόλις χρόνων καὶ ποτὲ δὲν ξαναπάτησε στὸ προσφιλέ της χῶμα !

Αὐτός, ποὺ εἶχε φύγει ὀχτάχρονος ἀπὸ τὴν ἀγκαλιὰ τῆς Μητέρας του, καὶ τόσο ἀπαρηγόρητα ἔκλαιγε ὅταν τὴν ἀναπολοῦσε, δὲν ξαναεἶδε ποτὲ στὴ ζωὴ του τὸ προσφιλέ της πρόσωπο ! Οὔτε προσκύνησε τὸν ἱερό της τάφο !

Αὐτός, ποὺ τόσο διψοῦσε γιὰ μάθησι, γιὰ γνώσι, γιὰ παιδεία, δὲν ἔλαβε ποτὲ τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιδοθῆ ἄνετα στὴ μόρφωσί του.

Αὐτός, ποὺ δέχτηκε σὰν πρῶτο χαμόγελο εὐνοίας στὴ ζωὴ του τὴν πολύτιμη γνωριμία, φιλία καὶ προστασία τοῦ Φωσκόλου, περιῆλθεν ἔπειτα ἀπὸ λίγα χρόνια σὲ ἀδιάλλακτη ἐχθρική ρῆξι μαζί του.

Αὐτός, ποὺ εἶχεν ἔμφυτη φιλοσοφικὴ διάθεσι καὶ κριτικὴ δύναμι ἀξιόλογη, δὲν κατόρθωσε νὰ συμπνευκνώσῃ καὶ νὰ ὀλοκληρώσῃ συστηματικὰ τὶς θεωρίες του γιὰ τὴ ζωὴ καὶ γιὰ τὴν τέχνη.

Αὐτός, ποὺ ἐμφορεῖτο ἀπὸ διδαχτικὸ πνεῦμα καὶ ζῆλο, δὲν κατορθώνει νὰ διδάξῃ παρὰ γιὰ ελάχιστο χρονικὸ διάστημα σὰν ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλος.

Αὐτός, ποὺ ζοῦσε μὲ τόσην λιτότητα, αὐστηρότητα, ἀξιοπρέπεια, δὲν εὐτυχεῖ νὰ γνωρίσῃ τὴ γαλήνη τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου παρὰ στὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Αὐτός, ποὺ ἦταν τόσο θεοσεβῆς καὶ τόσο φανατικὰ ὑποστήριζε τὴν ὀρθοδοξία, νυμφεύεται καὶ κηδεύεται μὲ ἄλλο δόγμα.

Αὐτός, ποὺ ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια εἶχε τόσο θερμὰ εὐχηθῆ νὰ πεθάνῃ καὶ νὰ ταφῆ στὴν πατρίδα,

«Ἄς μὴ μοῦ δώσῃ ἢ μοῖρά μου
εἰς ξένην γῆν τὸν τάφον·
εἶναι γλυκὺς ὁ θάνατος
μόνον ὅταν κοιμώμεθα
εἰς τὴν πατρίδα».

(ΛΥΡΑ ᾠδὴ Πρώτη : «Ὁ Φιλόπατρις»)

Αὐτὸς πεθαίνει καὶ θάβεται στὴν ξενιτειά.

Θαρρείς ότι τή δική του είμαρμένη προδιαγράφει καὶ τή δική του αὐτοβιογραφία στενογραφεῖ, ὅταν ψάλλῃ :

«Δυστυχισμένα πλάσματα
τῆς πλέον δυστυχισμένης
φύσεως, τελειώνομεν
ἔνα θρηῆρον καὶ εἰς ἄλλον
πέφτομεν πάλιν».

(ΛΥΡΑ ᾠδὴ Ἑνάτη : «Εἰς Ἐλευθερίαν»)

Καὶ τὶς προσωπικὴς του ἀτυχίης θαρρείς ὅτι ὑπαινίσσεται, ὅταν σὲ ἄλλῃ στροφῇ ἄλλης ᾠδῆς γράφῃ :

«Αἶ! τῶν θνητῶν οἱ ἐλπίδες
ὡς ἔλαφρὰ διαλύονται
ὄνειρα βρέφους· χάνονται
ὡς λεπτὸν βόλι εἰς ἄπειρον
βάθος πελάγου».

(ΛΥΡΙΚΑ ᾠδὴ Πρώτη : «Ἡ Βρεττανικὴ Μοῦσα»)

Βιαστικὰ διατρέξαμε τὴ βιογραφία του. Βιαστικὰ μᾶς ἀναγκάζει ἡ κλεψύδρα νὰ διατρέξουμε καὶ τὴν ἐργογραφία του.

Ὅσο κι ἂν δεινοπάθησε στὴ ζωὴ του σὰν εὐαίσθητος ἄνθρωπος καὶ σὰν διψασμένος γιὰ παιδεία νοῦς, δὲν δικαιούμεθα νὰ ποῦμε ὅτι ἀτύχησε καὶ σὰν ποιητής. Οἱ στίχοι του μπορεῖ νὰ ζμειναν λίγοι σὲ ποσότητα, ἀλλ' ὅπως ἀνθισαν ἐξαίρετοι σὲ ποιότητα καὶ τόσον ἐπιτυχημένα μεταφράστηκαν στὰ γαλλικά, συνάντησαν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα εὐθὺς ἀπ' τὴν ἀρχὴ ἐνθουσιώδη ὑποδοχὴ. Ἦταν φυσικὸ νὰ συνδυασθοῦν μὲ τὸ μεγάλο ἐπικαιρὸ γεγονὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, γιὰ νὰ τονισθῇ ὅτι δὲν ἀναγεννήθηκε μόνον τὸ ἐλληνικὸ ἥρωικὸ μένος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐλληνικὸν ὑφιπετέες πνεῦμα. Ἐξέχοντες Εὐρωπαῖοι κριτικοὶ καὶ ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Ἀβενέλ, ὁ Λεμερσιέ, ὁ Ἐμερσον, ὁ Θεόρσιος, ὁ Νικολαῖ, ὁ Κίντ, ὁ Ντίτριχ, ὁ Ντὲ - Κουμπερνάτις ἐτοποθέτησαν τὸν Κάλβο σὲ περιφανῆ θέσι τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας. Καὶ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων τὸν στερέωσεν ἐκεῖ. Μνημονεύω ἰδιαίτερα τὴν Ἰουλιέττα Λαμπέρ - Ἀδάμ, πὸν μὲ πολλὴ συμπάθεια καὶ κατανόησι ἔκαμε γλαφυρότατῃ ἀνάλυσι τῶν ᾠδῶν του. Πιὸ χαρακτηριστικὴ, ὅμως, εἶναι μιὰ ἀνόνημη κριτικὴ, πὸν δημοσιεύτηκε στὸν «Constitutionnel» τῶν Παρισίων τὴν 28.12.1824. Γράφει :

«Ἡ Ἑλλὰς ἀναγεννᾶται μαζὶ μὲ τὴν Ἐλευθερίαν. . . Δὲν ἀναζοῦν μόνον οἱ ἥρωές της. Οἱ ρήτορες ἀνέβηκαν πάλι στὸ βῆμα τῶν δημηγοριῶν καὶ οἱ ποιητὲς πῆραν

πάλι στὰ χέρια τους τὴ λύρα. Ἦδη πλῆθος ἔργων, πὸν ἀκτινοβολοῦν θέρμη καὶ πατριωτισμό, ἐσημείωσαν τὴν ἀναγέννησι τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν μελωδικῶν ψαλτῶν τῆς Ἑλευθερίας διαλάμπει ὁ Ἰωαννίδης Κάλβος, πὸν ἐνθυμίζει τοὺς μεγάλους συγγραφεῖς τῆς Πατρίδος του, ὅπως ὁ νέος Ὀδυσσεὺς ἐνθυμίζει τοὺς μεγάλους στρατηγούς. . . »

Στὴν Ἑλλάδα, ὅπου δύσκολα κυκλοφόρησαν οἱ τυπωμένες στὸ ἐξωτερικὸ συλλογές του, ἐπόμενον ἦταν νὰ μὴ συγκινήσῃ μὲ τὴ γλῶσσα του τὸν πολὺν λαό, πολλοὶ ὅμως λόγιοι, ποιητές, ἀνθολόγοι τῆς ἐποχῆς του τὸν ἀναφέρουν καὶ τὸν σχολιάζουν, προτοῦ ἐκδοθοῦν κὰν ἐδῶ οἱ Ὁδῆς του.

Ἄν μετὰ τὸ θάνατό του φάνηκε πρὸς στιγμήν ὅτι πέπλος λήθης θὰ ἐκάλυπτε καὶ αὐτὸν καὶ τὸ ἔργο του, ὁ πέπλος αὐτὸς δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀνασυσθῇ. Πρῶτος ἐπανήφερε στὸ προσκήριο τὴ Μνήμη του τὸ 1881 ὁ Σπυρίδων Δε - Βιάζης, ἐκδώσας, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Πολυλά, τὰ Ἀπαντά του, μὲ ὅσα βιογραφικὰ στοιχεῖα μπόρεσε νὰ ἔχῃ τότε στὴ διάθεσί του. Τὴν ἀποκατάστασί του ὅμως καὶ τὴν τοποθέτησί του σὲ βῆθρο ἀντάξιο ἐπραγματοποίησε τὸ 1888 ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς μὲ τὴν περιφημὴ διάλεξι του στὴν αἴθουσα τοῦ «Παρασσού». Ἐκτοτε ὁ μέγας ἀγνωμμένος τοῦ ἐλληνικοῦ κοινοῦ γίνεται ὁ μέγας ἀναγνωρισμένος του. Ἀναπτύσσεται ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ ζωὴ του καὶ τὸ ἔργο του. Ἡ φάλαγξ τῶν ἐρευνητῶν, βιογράφων, σχολιαστῶν, ὅλο πληθαίνει. Τὸ πλῆθος τῶν θαυμαστῶν του ὅλο αὐξάνεται. Ὁ Παλαμᾶς, ὁ Σκίπης, ὁ Σικελιανός, ὁ Πασαγιάννης, ὁ Καρωτάκης, ὁ Δόσιος, ὁ Θεοτοκάς τοῦ ἀφιερῶνουν ποιήματα.

Δὲν λείπουν οὔτε οἱ μιμητές του, πού, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀποτυγχάνουν, πολὺ ἢ λίγο, στὴν ὥραία τους, ἄς ποῦμε, προσπάθεια. Τὰ Κάλβεια μέτρα εἶναι ἀνεπανάληπτα! Γιὰ ν' ἀποδειχθῇ ἀκόμα μιὰ φορὰ ὅτι, ἂν καὶ ἦταν τόσο προμελετημένη καὶ προσχεδιασμένη ἢ μορφὴ τῶν στροφῶν τοῦ Κάλβου (ὁ ἴδιος τὸ ματρυεῖ μὲ τὴν ἐπιλογικὴ «Ἐπισημείωσί» του στὴ «Λύρα»), ἐντούτοις παραμένει ἀναμφισβήτητο ὅτι ἡ μορφὴ τοῦ στίχου, ὁ ρυθμὸς του, τὸ μέτρο του ἐκπηγάζουν — πρέπει νὰ ἐκπηγάζουν — ταυτόχρονα μὲ τὴν ἰδέα ἀπὸ τὴν ἴδιαν ἐμπνοὴ τοῦ ποιητῆ.... Ταυτογέννητα εἶναι ἰδέα καὶ μορφὴ στὰ μεγάλα ποιητικὰ δημιουργήματα.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι, παρὰ τὴν ἀρχικὴ του προσπάθεια νὰ δημιουργήσῃ στὴν ἰταλικὴ γλῶσσα, πὸν τόσο καλὰ τὴν ἐγνώριζε καὶ τὴν ἐχειρίζοταν, μόνον στὴν ἐλληνικὴ κατόρθωσε νὰ ἐκφράσῃ τὶς ὑψηλές του ἰδέες. Κι ἄς εἶχαν περάσει εἰκοσιπέντε χρόνια ἀπὸ τότε πὸν ἐγκατάλειψε τὴν ἐλληνικὴ ζωὴ καὶ τὸ ἐλληνικὸ περιβάλλον. Αὐτὸ ἀποδεικνύει πόσο ζωντανὸ διατηρήθηκε στὸ βάθος τῆς ὑπάρξεώς του τὸ ἐλληνικὸ φύραμα. Στὴ Ζάκυνθο δὲν εἶχε ἀκούσει ἐγκύκλια μαθήματα παρὰ τὰ

δύο ἢ τρία τὸ πολὺ πρῶτα παιδικὰ χρόνια, ὅπου εἶχε δάσκαλό του καὶ τὸν ποιητὴ Μαρτελάο, ἐνθουσιώδη φιλελεύθερο καὶ ἀνθρωπιστή. Στὸ Λιβόρο δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν παρακολούθησε πιά ἑλληνικὰ μαθήματα, μολοντί λειτουργοῦσεν ἐκεῖ ἑλληνικὸ σχολεῖο μὲ διευθυντὴ τὸ Γρηγόριο Πηλουσιώτη καὶ πολλὴν ἔδινε ὦθησι στὴν ἑλληνικὴ παιδεία ἢ ἐκεῖ παρουσία τοῦ Περραιβοῦ καὶ τοῦ Ζωσιμᾶ. Ἄλλ' οὔτε οἱ ἰταλικές του σπουδές δὲν ξέρομε ἂν ἦταν τακτικὲς καὶ ἕως ποῦ ἔφθασαν. Ὁ ἀδελφός του γράφει ὅτι εἶχαν ἐκεῖ «ἡλίθια ἀμάθεια» καὶ ὅτι μοναχοὶ τους εἶχαν μάθει ὅσα ἔμαθαν.

Δύο ρεύματα ἰδεῶν ἔπνεαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν Τοσκάνη : Τὸ πολιτικὸ τοῦ φιλελευθερισμοῦ, στὴν ἀκμὴ του. Τὸ πνευματικὸ τοῦ νεοκλασικισμοῦ, στὴν τελευταία του ἀναδίπλωσι. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἐπηρεάζουν, ἐμποτίζουν, κατευθύνουν τὸ νεαρὸ Κάλβο, καθὼς ὠρίμαζεν ἐκεῖ ἡ ποιητικὴ του φύσι κ' ἔπαιρναν ὀριστικὴ μορφή οἱ πεποηθήσεις του. Θὰ μείνῃ σ' ὅλη του τὴ ζωὴ καὶ σὰν πολίτης καὶ σὰν ποιητῆς ἕνας φανατικὸς φιλελεύθερος κι ἕνας ἀμετακίνητος νεοκλασικὸς μὲ ἀλληλοσυνδεμένες σχεδὸν ἀδιαίρετα στὴ συνείδησί του τὶς δυὸ αὐτὲς κυρίαρχες δυνάμεις.

Τὸ ἐπαχθὲς τώρα πολιτικὸ καθεστὼς τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ ἐπαναστατικὸς τῶν φιλελευθέρων πνευμάτων ὄργανισμός κατὰ τῶν ξένων κατακτητῶν ἐξοπλίζουν τὸν Κάλβο ὄχι μόνον μὲ ἰδεολογικὰ ἐναύσματα, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀγωνιστικὲς παρορμήσεις. Παίρνει πολιτικὸν προσανατολισμὸς. Ἐπιδιώκει πρακτικὰ ἐπιτεύγματα. Τὰ ἰδανικὰ τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Ἀρετῆς δὲν ἐννοεῖ νὰ τὰ ὑμνῇ μόνον στὰ αἰθέρια ὕψη τῶν ἐμπνεύσεων. Θέλει καὶ νὰ τὰ ὑπηρετήσῃ στὸ ἀδχμηρὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος. Καὶ ἰδοὺ ὅτι τὸ λυρικὸ του πρωτόλειο (1811, δεκαεννέα χρονῶν) εἶναι ὠδὴ γραμμμένη στὴν ἰταλικὴ γλῶσσα καὶ ἀφιερωμένη στὸ Μεγάλο Ναπολέοντα. Εἶχε πιστέψει ὅτι θὰ ἐλευθέρωνε τὴν Ἐπτάνησο. Ὅταν ὁ Ναπολέων διέφευσε τὶς ἐλπίδες του, ὁ Κάλβος ἀποκήρυξε τὴν ὠδὴν του, τὴν ἀναθεμάτισε καὶ τὴν ἐξαφάνισε. Τὸ κείμενό της δὲν ἔχει ἕως τὴν ὥρα ἀνευρεθῆ ποθενά. Καθὼς δὲν ἔχουν ἀνευρεθῆ οὔτε ἄλλα τῆς πρώτης του ἐκεῖ ποιητικῆς ἀνθοφορίας δείγματα. Καὶ ὅμως εἶναι βέβαιο ὅτι εἶχεν ἤδη κάποια λογοτεχνικὴ παραγωγὴ γιὰ νὰ ἔχη ἐκλεγῆ ἑταῖρος διαφόρων φιλολογικῶν ὀργανώσεων, ὅπως οἱ Ἀκαδημίαι τῆς Πιστόρια καὶ τῶν Ἀρκάδων.

Ἐπακολουθεῖ τὸ πρῶτο εὐτυχὲς ἄλμα τῆς ζωῆς του πρὸς ὑψηλότερο χῶρο πνευματικῆς ἱερουργίας. Τὸ ἄλμα ποὺ τὸν ἔφερε τόσο κοντὰ στὸ Φῶσκολο ! Ἡ μύησί του στὰ ἄδυστα τῆς ποιητικῆς μυσταγωγίας γίνεται ἐκεῖ, στὸ γραφικὸ λόφο τῆς Φλωρεντίας Μπελλοσγουάρντο, κάτω ἀπὸ τὴν στέγη τοῦ Φωσκόλου. Ἐκεῖ γράφει σὲ ἰταλικὴ γλῶσσα δύο τραγωδίαι : Τὸν «Θηραμένην» καὶ τὶς «Δαναΐδες». (Ὁ ἴδιος ἔχει σημειώσει ὅτι τὴν πρώτη τὴν εἶχε συνθέσει μέσα σὲ 25 ἡμέρας—ἀπὸ τὴν 15ῃ Μαρτίου ἕως τὴν 10ῃ Ἀπριλίου τοῦ 1813).

Τὸ ἀρχικὸ χειρόγραφο τοῦ «Θηραμένη», πὸν εἶχε μείνει ἀδημοσίευτο, τὸ ἀγόρασε τυχαῖα ἀπὸ κάποιον παλαιοβιβλιοπωλεῖο ὁ καθηγητὴς τῆς ἰταλικῆς φιλολογίας Γ. Ματζόνι καὶ τὸ ἀνακοίνωσε στὰ 1912.

Οἱ «Δαναίδες», πὸν εἶναι ἀνώτερο σὲ ποιότητα ἔργο, πρέπει νὰ γράφηκαν τὸν ἴδιον χρόνον, ἀλλὰ μεταγενέστερα. Αὐτὲς τυπώθηκαν σὰν προσθήκη στὴν ἰταλικὴ χρηστομάθεια, πὸν εἶχεν ἐκδώσει στὰ 1818 ὁ Κάλβος στὸ Λονδίνο.

Γιὰ τὶς δύο τραγωδίες ἔχουμε γνώμη τοῦ Φώσκολου, πὸν μπορεῖ ὅμως νὰ χαρακτηρισθῆ γνώμη σκοπιμότητος. Γράφοντας στὸ φίλο του Σιτσιλιάνη στὴ Ζάκυνθο γιὰ νὰ ἐπιτύχη τὴν ὑποτροφία στὸν Κάλβο, ἐκθειάζει τὰ προσόντα τοῦ ἥθους του καὶ τοῦ ζήλου, προσθέτοντας ὅτι ἔχει γράψει καὶ τραγωδίες πὸν «δὲν μποροῦν βέβαια νὰ παραβληθοῦν μὲ τὶς τραγωδίες τῶν μεγάλων ποιητῶν, προμηνῶν ὅμως ὄχι κοινῆ τύχη». Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι (παρὰ τὴν ἐκτίμησιν πὸν διατήρησε γι' αὐτὲς ὁ συγγραφεὺς) καὶ τὶς δυὸ αὐτὲς τραγωδίες καὶ τὴ τρίτη, «Ἰππίας», πὸν ἀνευρέθησαν ἀργότερα χειρόγραφα τῆς, δὲν τὶς χαρακτηρίζει οὔτε ἐξαιρετικὴ δύναμι φαντασίας οὔτε δραματικὴ τέχνη ἀξιόλογη. (Ἡ μόδα τῶν τραγωδιῶν — Φώσκολος, Ἀλφιέρι — εἶχε παρασύρει τὸν Κάλβο. Ἀλλὰ ἐτερομάτισεν ὀριστικὰ μὲ τὶς τρεῖς αὐτὲς ἰσχνὲς τραγωδίες τὴ θεατρικὴ του ἐπίδοσιν).

Ὅταν ὁ Φώσκολος ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγῃ στὴν Ἑλβετία καταδιωκόμενος γιὰ τὶς πολιτικὰς του ἰδέες, ὁ Κάλβος παραμένει, ὅπως καὶ προηγουμένως ἔχω εἰπῆ, στὴ Φλωρεντία. «Πέρασεν ἕνας χρόνος, γράφει σὲ μιὰ σημείωσί του, ἀφ' οὔτου προσπαθῶ νὰ ζήσω ἕπως μοῦ εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ μελετήσω ὅπως ἐπιθυμῶ στίς βιβλιοθῆκες τῆς Φλωρεντίας γιὰ νὰ φανῶ ἀντάξιός τῆς πατρίδος μου». Καθὼς βλέπετε, ἡ πατριωτικὴ του φιλοτιμία δὲν ἀποσιιάζει ποτὲ ἀπὸ τὴ συνειδησί του καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἀεικίνητο ἐλατήριον τῆς φιλοδοξίας του. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀθάνατα ζώπυρα τῆς φυλῆς μας, αὐτὰ ἐξασφάλισαν τὴν ἐπιβίωσί της ἐπὶ τόσες χιλιετηρίδες

Ἡ ποιητικὴ του παραγωγή συνεχίζεται. Ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ στίς ἐπιστολὰς του πρὸς τὸ Φώσκολο, ὅτι, ἀν τὰ μέσα ἐπικοινωνίας ἦταν ἐνκόλωτέρα, θὰ τοῦ ἔστελνε καὶ ἄλλα ποιήματά του. Τοῦ στέλνει μόνον τὴν ἰταλόγλωσση Ὁδὴ του «Εἰς Ἴονίους», γραμμὴν τὸ 1814. Εἶναι τὸ μόνον σωζόμενον λυρικό του πρωτόλειον. Δὲν τὴν ἔχει δημοσιεύσει πούθενά. Εἶχεν ὅμως τὴν καλὴ συνήθεια νὰ κἀνὴ πολλὰ ἀντίγραφα καὶ νὰ τὰ μοιράζῃ στοὺς φίλους του. (Ὁ Φώσκολιστὴς Ἀντόνα-Τραβέρσι τὴν πρωτοδημοσίευσεν).

Ἡ Ὁδὴ αὐτὴ δὲν ἔχει σημαντικὴ ποιητικὴ ἀξία. Ἐνέχει ὅμως ἄλλη σημασία. Πρῶτον, γιὰτὶ ἐμπερικλείει ὅλα τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τῆς τεχνικῆς τοῦ Κάλβου, πὸν ἀναπτύχθησαν ἔπειτα ἀριστοτεχνικὰ στίς εἴκοσι περίφημες

έλληνογλωσσες Ὠδές του. Δεύτερον, γιατί μᾶς ἀποκαλύπτει, πρώτη αὐτή, τὴ βαθυ-
ρίζωτη πατριδολατρεία τοῦ Κάλβου, τὴν ἐμμανῆ ἀφοσίωσί του στὰ ἰδανικά τῆς
ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄμεση σύνδεσι τῆς ποιητικῆς του ἐμπνεύ-
σεως μὲ τὴν πολιτικὴ ἐπικαιρότητα τῆς στιγμῆς, ὅπως ἐπροβάλλονταν κάθε φορὰ
στὴν ἀμετακίνητη ὀθόνη τῶν ἰδεολογικῶν του πεποιθήσεων.

Μετὰ τὸν Μέγα Ναπολέοντα δυσαρεστεῖται τώρα μὲ τὸν Τσάρο τῆς Ρωσίας
Ἀλέξανδρο, πὺν δὲν τηρεῖ τὴν ὑπόσχεσί του στὸν Καποδίστρια γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία
τῆς Ἑπτανήσου. Παίρνοντας ἀπὸ αὐτὸ ἀφορμὴ, διεγείρεται, ἐξανίσταται, ἐλέγχει
μὲ ὀργὴ λαοὺς καὶ ἰθύνοντας, κρατοῦντας καὶ κρατουμένους. Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ
λογοτεχνικὴ ἄποψι εἶναι ὅτι τὰ μοτίβα πὺν ἀργότερα θὰ συνθέσουν τὸ θαυμαστὸ ἀμάλ-
γμα τῶν εἴκοσι Ὠδῶν του, τὰ ἴδια μοτίβα (μὲ τὶς ἴδιες πολλὰς φορὰς λέξεις, φρά-
σεις, εἰκόνας ἐκφρασμένα), ὡσὰν ἀνεπεξέργαστα καὶ ἀτακτοποίητα τώρα μωσαϊκὰ
ψηφίδια, τὰ βρῖσκουμε κ' ἐδῶ ὀλιγότερον ὥραϊα στὴ μορφὴ τους, ἀλλὰ ἐξ ἴσου
ἀγνὰ καὶ δραστικά στὴν οὐσία τους. Θὰ ἦταν παράλειψι νὰ μὴ σχηματίσετε ἄμεση
ἐντύπωσι, ἀκούγοντας τὴ μετάφρασι μερικῶν στροφῶν ἀπὸ τὴν Ὠδὴ «Εἰς Ἴονίους» :

«.....

5

᾿Α! μάταια προσεπάθησε νὰ μοῦ διαφείρη τὴν καρδιά ἢ δύναμι ἢ τὸ χρυσάφι
τῶν ἄλλων. ᾿Αν καὶ ζῶ στίς τερνὲς αὐτὲς κοιλάδες, πὺν ἀντηχεῖ ἀνάμεσά
τους τὸ ἀσημένιο ρεῦμα τοῦ ᾿Αρνου, βρέχοντας θελχτικὲς ὄχθες μὲ χίλια εὖο-
σμα ἄνθη, ᾶ ! ᾶ Ζάκυνθός μου, ποτὲ σέ.....

6

᾿Γιατὶ γλυκὸ βάλσαμο στὰ σπλάχρα μου εἶναι ἢ ἐλαφρὰ σου αὔρα... καὶ ἂν
ἀναπολῶ τὰ κίτρα καὶ τὶς μητρικὲς πορτοκαλλιὲς πὺν εἶχα ράνει μὲ τὰ προσφι-
λῆ τους ἄνθη καὶ τὴ νεαρὴ κόμη καὶ τὸ στῆθος,

7

᾿ὸς μὴ συμβῆ ποτὲ νὰ σὲ λησμονήσω, ᾶ Ζάκυνθός μου !
᾿Αλλὰ ἐγὼ σένα διαρκῶς περισσότερο λαχταρῶ, περισσότερο ἀγαπῶ, πὺν
ὑπῆρξες μητέρα μου καὶ ἀκόμα εἶσαι. ᾿Αν δὲ ὁ Ζεὺς εἰσακούσῃ τὴν εὐχὴ μου,
ὅταν, ἀφοῦ ἀναλώσω τὰ χέρια μου καὶ τὸ νοῦ μου ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ μεγα-
λείου, κι ἀχρηστευθοῦν αὐτὰ γιὰ μένα, ἦθελα, ἀνάμεσα στοὺς πικνοφύλλους
λόφους σου, ὅπως τὴν πρώτη ἔτσι καὶ τὴν τελευταία μου νὰ ἐκβάλω πνοή !

8

»'Αλλ' ἂν βάρβαρα ἔθνη κατὰστρεψαν καὶ διάφθειραν τὰ ἤθη, ἅ !, πῶς ἡ γῆ ἐκεῖνη, ποῦ ἐγέννησε τοὺς περιφήμους τριακοσίους κ' ἐκείνους ποῦ στὰ πεδία τοῦ Μαραθῶνα καὶ τῶν Πλαταιῶν, μέσα στὶς ἀστραπὲς τοῦ πολέμου, μὲ ἰαχὲς βοερὲς καὶ μὲ τὸ σπαθὶ ἀντιμετωπίζοντας καὶ σκορπίζοντας τὰ πολυάριθμα Περσικὰ στρατεύματα, ἄνοιξαν τὸ δρόμο στὴν Ἑλευθερία.

9

»'Ἡ ἐνθυμούμενοι τὶς ὑπέροχες ἐκεῖνες διάνοιες, ποῦ χάρι σ' αὐτὲς ἀπόχτησε τόση φήμη, καλλιεργητὲς τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν, τῆς γῆς ἐκεῖνης, ποῦ φέρνει τὴν ἐλπίδα εὐτυχισμένου μέλλοντος, ἅ ! πῶς, ὦ Ἕλληνες, τώρα σεῖς, πῶς ὑποφέρετε τὶς καταστροφές ;

10

»'Ὡϊμὲ ! ἀπαλλαχθῆτε ἀπὸ τὰ ἄλγη ἀναπολῶντας τὴν ἀρχαία σας αἴγλη ! Τὸ σπαθὶ εἶναι οὐράνιος κεραννός, ὅταν τὸ ἀκονίζη ἡ ἀγάπη τῆς Πατρίδας !»

Ἔστειλε τὴν Ὁδὴ «Εἰς Ἴονίους» στὸ Φώσκολο καὶ μὲ περίτεχνη ἐπιστολὴ ζήτησε τὴ γνώμη του. Βράδυνε νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ. Ἄλλὰ ἡ ἀπάντησί του (μὲ χρονολογία 17 Δεκεμβρίου 1815) ἀποτελεῖ ἓνα ἐξαιρετικὸ γενικώτερης ἀξίας κείμενο, γεμᾶτο αὐστηρὴ εἰλικρίνεια καὶ ὑψηλὰ διδάγματα :

«..... Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ὁδὴ σας (τοῦ γράφει στὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ, ἐνῶ ὁ Κάλβος τοῦ ἔγραφε στὸν ἐνικό), μοῦ ἄρεσε γιὰ τὸ κάπως ἐλληγίζον ὕφος καὶ γιὰ τὸ ὑψηλὸ ἐκεῖνο πάθος πρὸς τὴν πατρίδα, ποῦ ἐξευγενίζει ὅποιοδῆποτε μέλος. Γιὰ δύο ὅμως πράγματα ἐπιθυμῶ, σὰν φίλος καὶ σχεδὸν σὰν πατέρας, νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴ σας : Πρῶτα-πρῶτα πρέπει νὰ ἀρκεσθῆτε νὰ μὴν ἐξέλθετε ἀπὸ τὴν μετριότητα....». Περαιτέρω τοῦ συνιστᾷ νὰ ἐπιδοθῆ μὲ ἐπίμονη καὶ διακαῆ θέλησι στὴ σπουδὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων, γιὰ νὰ τακτοποιήσῃ τὴ σκέψι του καὶ νὰ τροφοδοτήσῃ οὐσιωδῶς τὸ πνεῦμα του. «Λοιπόν, παύσατε πρὸς τὸ παρόν, τοῦ γράφει ἐπὶ λέξει, νὰ συνθέτετε σονέττα, ὕμνους καὶ στιχορρήματα· νὰ συνδιαλέγεσθε ἡμέρα καὶ νύκτα μὲ τοὺς Μεγάλους τῆς Ἀρχαιότητος καὶ μὲ δωδεκάδα Ἰταλῶν πεζογράφων καὶ ποιητῶν. Καὶ ἂν, καθὼς ἐγὼ νομίζω, εἴσθε ἄξιος νὰ γίνετε μαθητῆς των, τὸ ὄνομα τοῦτο θὰ φανερωθῆ στὰ ἔργα σας. Καὶ ὅταν εἶναι καιρὸς θὰ σᾶς κάμη μεγαλύτερη τιμὴ ἀπὸ χίλια διπλώματα Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ ποιμενίσκου Ἀρχάδων». Προχωρῶντας τοῦ δίνει δεύτηρη συμβουλὴ νὰ μὴν ὀμιλῆ τόσον ὀργανισμένους στοὺς στίχους του, νὰ μὴ μεταχειρίζεται περιφρονητικὰ καὶ ἀγέρωχες λέξεις, ποῦ δὲν πείθουν, ἀλλὰ ἀπεναντίας ἐρεθίζουν τοὺς ἄλλους. Τὸν νουθετεῖ πῶς πρέπει νὰ νουθετῆ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς Ἕλληνες στοὺς κακοὺς καιροὺς ποῦ περνοῦσαν

τότε. Ανυπᾶμαι πού δὲν μοῦ ἐπιτρέπει ὁ χρόνος νὰ σᾶς μεταδώσω ὅλο τὸ κείμενο τῆς σπουδαίας αὐτῆς ἐπιστολῆς τοῦ Φωσκόλου.

Ἄπ' ὅλη τὴν κατοπινὴ του ἐξέλιξι πειθόμαστε ὅτι ὁ Κάλβος ἐγκολπώθηκε τὶς συμβουλές τοῦ δασκάλου του. Γιὰ τὴν ὥρα ἔπαψε, φαίνεται, νὰ στιχορρογῇ. Ἄφροσιώνεται σὲ μελέτες. Καὶ τῶν μελετῶν του αὐτῶν καρποὶ εἶναι τὰ ἡμιτελῆ δοκίμιά του «Σχέδιον τῶν ἀρχῶν τῶν Γραμμάτων ἐφαρμοζόμενον καὶ εἰς τὰς Καλὰς Τέχνας», ἢ «Ἀπολογία τῆς Ἀδτοκτονίας», ἢ μετάφρασι τῶν ποιημάτων τοῦ Σικελοῦ ποιητῆ Μέλι. Περὶ αὐτῶν, καθὼς καὶ περὶ τῶν μεταγενεστέως γραφέντων καὶ δημοσιευθέντων στὴν Ἄγγλία διδακτικῶν κειμένων—τῆς ἰταλικῆς χρηστομάθειας, τῆς γραμματικῆς τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, τοῦ ἑλληνοαγγλικοῦ λεξικοῦ, καθὼς καὶ περὶ τῶν μεταφράσεων του θεολογικῶν συγγραμμάτων ἢ τῶν ἄρθρων του καὶ διαλέξεόν του — νομίζω ὅτι δὲν θὰ συγχωροῦσεν ἡ ὥρα νὰ ἀσχοληθοῦμε. Σημειῶνω μόνον ὅτι μπορεῖ νὰ εἶχαν ὅλες αὐτὲς οἱ ἐργασίες του βιοποριστικὴ σκοπιμότητα, δίχως ἄλλο ὅμως συμπλήρωσαν τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴ του εὐρυμάθεια καὶ ὀλοκλήρωσαν τὴν ἠθικὴν του προσωπικότητα.

Ἐὸ Κάλβος διεκδίκησε καὶ κατάρκτησε τὴν ἀθανασία μὲ τὴ «Ἀύρα» του καὶ τὰ «Ἀνρικά» του, ἄδοντας σὲ μιὰ μόνο χορδὴ τὸν πολύτονον μολαταῦτα πατριωτικὸ του παιᾶνα. Εἶναι ἀρκετὰ περιεργὴ πραγματικότης, ἀλλ' εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὶς ἀπαρχές τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως σημειῶνουν δύο ὁρόσημα διαφορετικῆς μορφῆς, πού κοινὸ τους γνώρισμα ἔχουν τὸ ὑψηλὸ τῶν δύο ποιητῶν πατριωτικὸ φρόνημα καὶ τὸν περιορισμένον στιχορρογικὸν τους ὄγκον : Τὰ ἀπαραμίλλα ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου τοῦ Σολωμοῦ καὶ τὰ δίδυμα δημιουργήματα τοῦ Κάλβου.

Δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι βαθύτερος λόγος τῆς ποιητικῆς δυστοκίας καὶ τῆς μικρῆς σὲ ποιότητα παραγωγῆς καὶ τῶν δύο, ἐνῶ εἶχαν ἀναμφισβήτητο πλουσιῶς προικισμένον ἀπὸ τὶς Μοῦσες ποιητικὸν τάλαντο, ἦταν ἡ ἔλλειψι ἐτοίμου γλωσσικοῦ ὄργάνου, ἢ ἔλλειψι ζωντανοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος. Ἐὸ πρῶτος βασανίστηκε ὅσο νὰ ἐξοικειωθῇ μὲ τὴ λαλούμενη ζωντανὴ λαϊκὴ γλῶσσα. Ἐὸ δεύτερος παιδεύτηκε σὰν ἀλχημιστὴς νὰ ἐφεύρη δική του γλῶσσα, συγχωνεύοντας στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας, τῆς κοραϊστικῆς καὶ τῆς λαϊκῆς γλώσσας. Στὸ λεξικὸ τῆς ἀρχαίας περισσότερο καὶ λιγώτερο στὸ ζωντανὸ αἰσθημα τῆς νέας ἔβρισκε τὰ μέσα τῆς ἐκφράσεώς του.

Ἐὸ γλῶσσα ἦταν ἡ μόνη αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ὁ Κάλβος δὲν μπόρεσε νὰ γίνῃ ἀπευθείας αἰσθητὸς καὶ νοητὸς στὸ ἀναγεννώμενον Ἔθνος. Ἐὸταν ὁ κυριώτερος στόχος τῆς ἐπικρίσεως τῶν ἀρνητῶν του. Κί' ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ κί' ἀπὸ τὴν ἄλλη σὲ αὐτὴν καὶ ὄχι στὶς ὑψηλές ἰδέες του, σ' αὐτὴν καὶ ὄχι στὰ πρωτάκουστα μέτρα του σκόνταβεν ἀπότομα καὶ δυσάρεστα ὁ ἀναγνώστης του, ὁ ἀκροατὴς του.

Ἄν ἐγκύβη κανεὶς σ' ὅλες τὶς κριτικὲς ποὺ ἔχουν γραφῆ γιὰ τὸν Κάλβο, θὰ μείνῃ μὲ τὴν ἐντόπωσι ὅτι κ' οἱ πιὸ ἀδιάλλακτοὶ ἀρνητὲς κ' αὐτῆς ἀκόμα τῆς ποιητικῆς του ἀξίας, ἀπὸ τῆ γλῶσσα του ἀρχίζουν νὰ διαμορφώνουν τὴν κακὴ τους διάθεσι.

Ἦ Μάντζαρος ἔλεγε στὸ Δε-Βιάζη : «Κρῖμα ὅτι, ὡς μοῦ εἶπε πολλὰς φορὰς ὁ Σολωμός, ἐθυσίασε τὴν πραγματικὴν ἔμπνευσίν του». Κι' ἀφοῦ διάβασε μερικὲς στροφὲς τῶν Ὑδῶν, συμπλήρωσε : «Αὐτὴ δὲν εἶναι δὰ γλῶσσα, ἔχει δίκην ὁ Σολωμός !».

Κι' ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος ἔλεγε : «... εἶναι μὲν ποιητὴς, ἀλλὰ ἡ γλῶσσα του δὲν εἶναι γλῶσσα ἀλλὰ grego συφοριασμένο».

Ἄν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τόσο κατηγορηματικὴ ἦταν ἡ καταδίκη τῆς γλώσσας του ἀπὸ τοὺς δημοτικιστὲς, δὲν ἦταν, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐπιεικέστεροι οἱ καθαρευόντες. Ὁ Ἄλ. Σοῦτσος τὸν σφιχτόδεσε σ' ἓνα πασίγνωστο τετράστιχό του μὲ τὸ Σολωμό γιὰ νὰ τοὺς κατακεραυνώσῃ καὶ τοὺς δυό, μολονότι τοὺς ἀναγνωρίζει μεγάλους :

«Ὁ Κάλβος καὶ ὁ Σολωμός ὠδοποιοὶ μεγάλοι
μεγάλως παρημέλησαν τῆς γλώσσης μας τὰ κάλλη.
Ἄλλὰ ἰδέαι πλούσιαι πτωχῶς ἐνδεδυμένοι
δὲν εἶναι δι' αἰώνιον ζωὴν προωρισμένοι».

Οἱ γλωσσολόγοι δὲν ἀναγνωρίζουν καμμιά ἀξίαν στὸ ἀθθαίρετο γλωσσικό του ἰδίωμα. Τὸ ἀποκαλοῦν συνονθύλευμα. Ἄλλ' ἄς μὴ λησμονοῦν ὅτι στὸ συνονθύλευμά του αὐτὸ κατόρθωσε νὰ ἐμφυσησῇ ὁ ποιητὴς καὶ ζωντάνια καὶ πλαστικότητα καὶ κάλλος. Δὲν στέκεται, νομίζω, τὸ ἐρώτημα ἂν ὁ Κάλβος προσπάθησε νὰ πλάσῃ πρότυπο νέας κοινῆς γλώσσας ἢ ἀπλῶς καὶ μόνο τὸ γλωσσικὸ ὄργανο ποὺ τοῦ χρειαζότανε γιὰ τὴ δική του δημιουργία. Πιστεύω ὅτι περιορίστηκε στὸ δεύτερο. Ἄναμφισβήτητο εἶναι ὅτι ἐπλούτισε τὸ λεξικό του ὑλικὸ μὲ ἀδιάκριτα δάνεια ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ἀπὸ τὴ Γραφή, ἀπὸ τὴν ὀμιλουμένη γλῶσσα. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ Κάλβος, μέσα στὸν ἀτέλειωτο γλωσσικὸ κωκεῶνα τῆς νεώτερης Ἑλλάδας, δὲν νικήθηκε, ἀλλὰ νίκησε μὲ τὴν ἀναρχή, μοναδικὴ καὶ ἀδευτέρωτη γλῶσσα ποὺ κατασκεύασε μόνος του γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὶς ποιητικὲς του ἔμπνευσεις. Ἡ νίκη του ὀφείλεται στὸ ὅτι τὸ πρωτοσύνταχτο αὐτὸ ὑλικὸ κατόρθωσε νὰ τὸ δουλέψῃ, νὰ τὸ δαμάσῃ καὶ νὰ τοῦ προσδώσῃ μουσικότητα, ἄρμονία, χρῶμα.

Ἡ σύγχρονη του ἰταλικὴ ποίησι τὸν βοήθησε πολὺ στὴ φιλοτεχνία τῶν μέτρων του, στὴ στερεὴ δομὴ τῶν στροφῶν του. Οἱ εἰκόνες του θαρρεῖ κανεὶς ὅτι εἶναι ζωγραφισμένες μὲ τὴν ἀδρὴ χάρη ἀρχαίων μωσαϊκῶν.

Ἄν ἡ νίκη του παρὰ μείνει ὀριστικὴ καὶ ἀδιαφιλονίκητη, δὲν συντέλεσε λίγο ἡ συγκυρία ὅτι τὸ ἔργο του στάθηκε σύντομο. Φαντασθῆτε ἂν εἶχε γράφῃ μὲ τὰ ἴδια

μέτρα, με τὴν ἴδια γλωσσική, γραμματική καὶ συντακτικὴ ἀναρχία ὅσα ἔχουν γράφει ὁ Βαλαωρίτης ἢ ὁ Παλαμᾶς. Θὰ ἦταν ἀδιάβαστος ! "Ὅπως καὶ νᾶναι ὁμως, νομίζω ὅτι ἀποτελεῖ, ὄχι μόνον γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ γιὰ τὸν κόσμον ὁλόκληρο, μοναδικὸ παράδειγμα ποιητῆ, πὸν κατόρθωσε νὰ ἐγκλωβίσῃ αὐτὴ τὴν ἀσύλληπτη, αὐτὴ τὴν ἀπροσδιόριστη αὐτὴ οὐσία πὸν λέγεται ποιητικὴ μαγεία, νὰ τὴν ἐγκλωβίσῃ μέσα σ' ἓνα γλωσσικὸ κατασκευάσμα τεχνουργημένο με ἀδίσταχτη περιφρόνησι πρὸς τοὺς γραμματικούς, συντακτικούς, φθογγολογικούς καὶ καλλιλογικούς κανόνες τόσο τῆς γραφόμενης ὅσο καὶ τῆς λαλούμενης ἐθνικῆς γλώσσας τοῦ καιροῦ του.

Κι' αὐτὸ εἶναι τὸ κεντρικόν, τὸ βασικόν, τὸ οὐσιαστικὸ ἐπίτευγμα τοῦ Κάλβου : "Ὅτι στὶς Ὠδὲς του ὄχι μόνον δὲν λείπει ἀλλὰ καὶ ἀφθονεῖ ἡ μαγεία τῆς ποιήσεως, πὸν χωρὶς αὐτὴν ποιήσι δὲν ὑπάρχει.

"Ὅταν ὁ ποιητὴς εἶναι γνήσιος ποιητὴς, κατὰγεται ἀπὸ τὸ γένος τῶν ποιητῶν κι' εἶναι ἄξιος τῆς γενιᾶς του, τὸ πρῶτο δικαίωμα πὸν πρέπει νὰ τοῦ σεβόμεστε εἶναι ἡ αὐτονομία του. Εἶναι ἀπόλυτος κυρίαρχος τῆς πνευματικῆς του ὄντοτητας. Αὐτὸς μόνον καὶ κανεὶς ἄλλος εἶναι σὲ θέσι νὰ διαλέξῃ, νὰ προσδιορίσῃ καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ πολίτευμά του. Δηλαδή τὸ σύστημα με τὸ ὁποῖο θὰ συλλάβῃ τὶς ἐμπνεύσεις του καὶ θὰ ἐκφράσῃ τὰ διανοήματά του καὶ τὰ αἰσθήματά του. Φυσικά, θὰ κινηθῇ μέσα στὰ ἐδρῦτα πλαίσια τῶν αἰώνιων κανόνων τῆς Τέχνης, τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς ὁμορφιάς. Καὶ κάτι ἄλλο : "Ἐνας γνήσιος ποιητὴς «ἂν τοῦ φτάσῃ ἡ ζωὴ καὶ ἡ τύχη τοῦ δῶση ἄρκετὴν ἡσυχίαν», ὅπως ἔγραφε κι' ὁ Κάλβος, ἂν με ἄλλα λόγια μπορέσῃ νὰ ἐκμεταλλεθῇ πλουσιοπάροχα τὴ φλέβα του, θὰ ἔχῃ κατασπείρει μέσα στὸ ἔργο του καὶ σπέρματα καὶ ἄνθη καὶ καρποὺς ἀπὸ ὅλες τὶς ἰδεοτεχνουργοποιήσεις πὸν ξεδιαλέγουν καὶ κατατάζουν σὲ διάφορες σχολές, σὲ διάφορα κόμματα καὶ ρεύματα, οἱ κριτικοὶ κ' οἱ φιλόλογοι, ἐφευρίσκοντας ὠραῖες ἐτικέττες ἐκ τῶν ὑστέρων. Κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη, ποιητὴς πὸν θὰ δεχτῆ νὰ ἐγκλειστῆ αὐτοπροαίρετα στὸ κρατητήριον οἰασδῆποτε Σχολῆς, ἀπαρνεῖται τὴν αὐτονομία του, ἀπαλλοτριώνει μεγάλο μέρος τῆς ἐμπνεύσεώς του, θυσιάζει τὴν ἐπιβίωσί του. Μπορεῖ νὰ εἶναι νομιμοποιημένη ἢ «ποιήσι με σταγονόμετρο», ὅπως τὴν ἔχουν ἀποκαλέσει, τῶν ἐρμητικῶν, πὸν ὑποβάλλεται στὴν ἀδστηρὴ δίαίτα τῆς ἀπισχνάνσεως, ἢ ἡ ὁμοιοκαταληκτοῦσα με τὶς φωνασικὲς κατὰ τῆς «καταναλωτικῆς κοινωνίας» σύγχρονη «πολιτικὴ ποιήσι», ἀλλὰ καθαρή, ἀπεφθῆ, πηγαία ποιήσι θείας ἐμπνοῆς δὲν εἶναι !

«Πολιτικὴ ποιήσι, κακὴ ποιήσι», δογματίζει ὁ Γκαῖτε. Βέβαια, ἡ γνώριμη πολιτικὴ ποιήσι τοῦ περασμένου αἰῶνα ἔχει σήμερον νεκρωθῆ σὰν ποιήσι ἐπικὴ ἢ λυρική. "Ἴσως τῆς μένει κάποια ζωντάνια στὴ σατιρικὴ τῆς μορφῆ. Ἄλλὰ μιὰ πὸν τὴ θυμη-

θήκαμε, ἄς μὴν παραλείψουμε νὰ σημειώσουμε πόσο ζωντανότερη παραμένει ἀκόμα σήμερα ἡ πολιτικὴ ποίησι τοῦ Κάλβου, ὅταν ψάλλῃ :

« . . . Τρέξατε, δεῦτε
οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες,
ἦλθ' ὁ καιρὸς τῆς δόξης·
τοὺς εὐκλεεῖς προγόνους μας
ἄς μιμηθῶμεν.

» Ἐὰν τὸ ἀκονίσῃ ἡ δόξα,
τὸ ξίφος κεραννοῖ·
ἔὰν ἡ δόξα θερμώσῃ
τὴν ψυχὴν τῶν Ἑλλήνων
ποῖος τὴν νικάει ; »

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Δευτέρα : «Εἰς Δόξαν»)

πόσο ζωντανότερη ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ποίησι τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, ὅταν στὸν «Περιπλανώμενό» του ἀναφωνῇ :

« Χώρα μεγαλοφυΐας !
εἰς τοὺς κόλπους σου τὸ πάλαι
ὦ Πατρίς μου, αἱ Ἰδέαι
ἀνεβλάστανον μεγάλαι.
Καὶ τυραννοκτόνον ξίφος
κρύπτοντες ὑπὸ μυστίας
οἱ Ἀρμόδιοι ἠρώρθον
ισονόμους τὰς Ἀθήνας ».

Ὅχι ὅτι δὲν ἔχει κί' ὁ Σούτσος τὴ σχετικὴ ἀξία του σὰν ποιητής. Κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὸν διαγράψῃ ἀπὸ τὸν νεοελληνικὸν Παρασσό. Ἀλλὰ βλέπετε ὅτι καὶ στὴν ποίησι, ὅπως καὶ στὰ ἄλλα φαινόμενα τῆς ζωῆς, εἶναι ἀξίες πὸν ἐπιζοῦν καὶ ἀξίες πὸν ἀπλῶς δὲν πεθαίνουν.

Βέβαια ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ πὸν ἀρνοῦνται στὸν Κάλβο τὴν ποιητικὴν ἀξία. Ὁ Μαβίλης π.χ. δὲν τὸν ἀναγνώριζε σὰν ποιητὴ καὶ ὀργιζόταν πολὺ ὅταν τὸν παραλλήλιζαν μὲ τὸ Σολωμό. Ὁ Πολυλάς τὸν εἰρωνεύεται. Ἀπὸ τοὺς νεώτερους ὁ Σπύρος Μελάς, μολοντί «στάθηκε εὐλαβικὰ μπροστὰ στὴν εἰκόνα του», ἀρνήθηκε οὐσιαστικὰ ὅτι εἶναι γνήσιος ποιητής. Τοῦ κατηγόρησε ὅτι διώχνει ἀπὸ τίς Ὁδές του «τὴ φυσικὴ ροὴ τοῦ λόγου, τὴν ἐντόπωσι τοῦ πηγαίου» καὶ παρουσιάζει «τὸ τεχνουργημένο καὶ τὸ περίτεχνο πὸν πάει νὰ σκεπάσῃ τὴν ἔλλειψι ποιητικῆς ἀλήθειας». Τοῦ βρίσκει ἀγωνία στὸ νὰ δώσῃ ἀρχὴ στὸ τραγοῦδι : («Τοῦ λείπει τὸ φυσικὸ ἀνάβρυσμα»).

Τοῦ βρίσκει σπατάλη στροφῶν ὅσο νὰ μπῆ στὸ θέμα, ἔλλειψι ὀργανικοῦ ξετυλίγματος, συνεχῆ παρέμβασι τοῦ ἑαυτοῦ του, κατάχρησι ποσοτικῶν ἐπιθέτων κ.λ.π.

Ἦ ὁ ἴδιος ὁ Παλαμᾶς, στὴν ὁμιλία τοῦ 1888, ἀφοῦ λέγει ὅτι : «ὁ Κάλβος ἀνήκει εἰς τὸ γένος ἐκείνων οἵτινες ἔρχονται καὶ παρέρχονται ἵνα δικαιωθῶσι μετὰ θάνατον», καταλήγει μὲ κάποιον δισταγμὸ, λέγοντας : «Διότι ἐξ ἀναποδράστων λόγων παρεγνωρίσθη ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει, δυσκολεύομαι νὰ πιστεύω ὅτι εἶναι ἀνάξιος τῆς ἀθανασίας».

Ἦ ἀρνητῆς καὶ τοῦ Παλαμᾶ, καθηγητῆς Ἀποστολάκης, τοῦ ἀρνιέται τὰ πάντα. Βρίσκει πὼς εἶναι «ἀντικαλλιτεχνικὴ φύση», ὅτι οἱ Ὠδῆς του δὲν εἶναι ἔμπρηχα πλάσματα, ἀλλὰ «τεχνικὰ ἢ ἀτεχνὰ κατασκευάσματα», οἱ εἰκόνες του εἶναι ἀντιγραμμμένες ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ὅτι «ξερὸ καὶ ἀφαιρεμένο εἶναι τὸ πνευματικὸ περιεχόμενο», ὅτι «ἀδθαιρεσία καὶ ρητορεία» χαρακτηρίζουν τὸ ἔργο του.

Ἦ Ἀντιθέτως ὁ Ἄριστος Καμπάνης κακίζει μὲν τὴν γλῶσσα του : «... Ὅταν τὸν διαβάξεις, νομίζεις ὅτι ἔχεις μπροστά σου ἕνα μεγάλο ποιητὴ κακὰ μεταφρασμένο», ὁμολογεῖ, ὅμως, προχωρῶντας, ὅτι ὅσο περισσότερο τὸν διαβάξεις, φαντάζεσαι πὼς ἔχεις μπροστά σου «ἀθάνατα συντρίμματα μεγάλων ἀρχαίων λυρικῶν» καὶ καταλήγει ὅτι εἶναι «ἴσως ὁ πιὸ Ἑλληνας ἀπὸ ὅλους τοὺς ρωμηοὺς ποιητὰς. Στὴν ἀνάπτυξι τῶν εἰκόνων, στὴν ἀκρίβεια τοῦ ἐπιθέτου, στὴ θεία γαλήνη μερικῶν στροφῶν του δὲν ἔχει ἀντίπαλο στὴ νέα μας ποίησι. Ἄδικα δὲν τὸν εἶπαν Πινδαρικό».

Ἦ Ἀνάφερα μερικὲς γνώμες ὅχι τόσο γιὰ νὰ φωτισθῇ καλύτερα ἢ ποιητικὴ μορφή τοῦ Κάλβου, ὅσο γιὰ νὰ δείξω πόσο συζητήθηκε—καὶ συζητιέται ἀκόμα,—πόσο ἀντίθετες—ἄκρες ἢ ὄχι—κριτικὲς ὑπάρχουν γιὰ τὸ ἔργο του καὶ πόσο, κατὰ συνέπεια, δυσκολώτερο εἶναι νὰ φωτισθῇ σταθερὰ, μονόχρωμα, ἀναλλοίωτα ἢ πνευματικὴ του προσωπικότητα.

Ἦ Ἀναμφισβήτητα, ὁ Κάλβος δὲν ἦταν ἀπὸ τοὺς πηγαίους ποιητῆς, ἦταν ἀπὸ τοὺς ἐμβριθεῖς. Δὲν ἦταν αἰσθηματικός, ἦταν νοητικός, ὅσο κι' ἂν στὸ βάθος τῆς καρδιάς του χτυποῦσε ρομαντικὸς παλμός. Δὲν ἔγραψε γιὰ τοὺς πολλοὺς, ἔγραψε γιὰ τοὺς λίγους. Ἦ Ἄν ὑπάρχη κάποιον τραγικὸ στοιχεῖο σ' αὐτό, εἶναι ὅτι ὁ ἴδιος, μὲ τὴν κλασσικοπάθεια πὸν τὸν δονοῦσε, μὲ τὸ διδακτικὸ ζῆλο πὸν τὸν διάπνεε, θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ τρέξῃ ἢ βαθύτατη πηγὴ του γιὰ τοὺς πολλοὺς—καὶ μπορεῖ νὰ ἐπίστευεν ὅτι καὶ τὸ εἶχεν ἐπιτύχει...

Ἦ Ἐκεῖνο πὸν δὲ μπόρεσε ν' ἀρνηθῇ κανεὶς στὸν Κάλβο εἶναι ἡ ἠθικὴ του ἀγνόητα, ἡ πνευματικὴ του εὐγένεια. Καὶ παραπάνω ἀπ' ὅλα εἶναι ὁ ζέων, ὁ ἄδολος, ὁ βαθύψυχος πατριωτισμὸς του. Δὲν ἦταν πατριωτισμὸς ρομαντικός, αἰσθηματικός, τυφλός, ἀκατεύθυντος. Ἦ Ἦταν πατριωτισμὸς φωτεινός, ψυχικός, πεπεισμένος. Ποτὲ δὲν κλονίστηκεν ὄχι μόνον ἡ λατρεία του γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ ἡ πίστι

τον για τὸ μέλλον της. Ἡ πίστι του στὴν ἀναβίωσι τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ μεγαλείου. Ἡ πίστι του στὴν ἐπιβίωσι τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρετῆς, πὸν τὴ θεωροῦσε καὶ σὰν ὑπόδειγμα γιὰ τὴν Ἀνθρωπότητα ὅλη ! Γιὰ τὰ συγκρατήση αὐτὴ τὴν πίστι ἀπρόσβλητη, ἀσάλευτη, πρέπει νὰ πάλαιψε. Ἀντίθετό του εἶχε τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Ἐλάχιστοι στὴν Εὐρώπη, ὅπου ζοῦσε, πίστευαν τότε ὅτι μποροῦσε ν' ἀναστηθῆ ἀπ' τὸν τάφο τῆς σκλαβιάς της ἢ Ἑλλάς. Τὴν ἔβλεπαν, ὅλοι σχεδόν, σὰν ὠραία νεκράν. Κανεὶς δὲν πίστευεν ὅτι τὸ λυχνάρι τοῦ κρυφοῦ σκολειοῦ καὶ τὸ καντηλὶ τοῦ μοναστηριοῦ κ' οἱ τσακμακόπετρες τῆς κλεφτουριάς θὰ μποροῦσαν ν' ἀνάψουν μιὰ μέρα τὴ φλόγα τοῦ '21. Ὁ ἴδιος ὁ Φώσκολος, πὸν εἶχε τόσο ἑλληνικὸ αἷμα στίς φλέβες του, δυσπιστοῦσε. Καὶ δὲν τὸ ἔκρυβε. Καὶ τὸ εἶχε γράφει. Σ' ἓνα σχεδιάσμα γράμματός του πρὸς τὸν Κάλβο ἔλεγε :

«Ἀγαπητὲ Ἀνδρέα—Ὀνειρεύεσαι ! Πρόσεξε μὴν ξυπνήσης ! Τί μιλάς τώρα πιά καὶ ὑμεῖς τὴν πατρίδα, τὰ ὄπλα καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἀρετὴ ; Ἡ Ἑλλάς εἶναι ξέσαρκο πτώμα καὶ ἡ Ἰταλία ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες πτώμα πολὺπαχο, ἀλλ' ὅπωςδήποτε πτώμα. Ἄς ἀφήσουμε, λοιπόν, τοὺς νεκροὺς στὴν ἡσυχία τους καὶ ἄς προσπαθήσουμε νὰ ζήσουμε καὶ ἐμεῖς μὲ ἡσυχία.—Χαῖρε !»

Σὲ πολλά, σὲ πλεῖστα, ἂν ὄχι σὲ ὅλα τ' ἄλλα, εἶχεν ἀκολουθήσει ὁ Κάλβος τὶς οδηγίαις τοῦ Φωσκόλου. Στὴν ἀπάρνησι ὁμως τῆς πίστεώς του γιὰ τὴν ἀναγέννησι τῆς Ἑλλάδος ὄχι ! Δὲν ἔχει μικρὴ σημασία ἢ διαπίστωσι αὐτὴ. Ἐχει ἀπεναντίας εἰδικὸ βάρος. Ἐκπέμπει διεισδυτικὸ φῶς. Καὶ προβάλλεται στίς ἀκτῖνες του ὁ Κάλβος ἀτόφιος, ἀκέραιος, ὀλοκληρωμένος. Ἐνσαρκώνει τὸν ἀθάνατον Ἑλληνα, τὸν ἀδάμαστον πατριώτη, τὸν ἐλεύθερον, ἐνάρετον ἄνθρωπο ! Στὴν Ἑλβετία, μεταξὺ τοῦ 1821 καὶ τοῦ 1824, οἱ ἀντίλαλοι καὶ οἱ ἀντιλαμπές ἀπὸ τὰ μεγαλοῦργηματα κ' ἀπὸ τὰ ὀλοκαυτώματα τῶν Ἑλλήνων, τὸ ἀντιφέγγισμα καὶ τὸ ἀντιζέσταμα ἀπὸ τὸ ἀνάφλογο φιλελληνικὸ πνεῦμα τῆς Εὐρώπης, τοῦ ἐξάπτουν τὴν ποιητικὴ μέθη, τὸν μεταρσιώνουν. Ὡσὰν νὰ φοβᾶται μήπως οἱ Μοῦσες, πὸν τόσον τὶς εἶχε ἀπολησμονήσει, ὡσὰν νὰ φοβᾶται μήπως τὸν ἐλησμόνησαν κ' ἐκεῖνες, τὶς ἐπικαλεῖται, τὶς ἐξευμενίζει, τὶς προσκαλεῖ νὰ τὸν συνδράμουν.

«Ἦλθετε, ὦ Μοῦσαι, ἀκούω,
καὶ χαίρουσα πετάει,
πετᾶ ἡ ψυχὴ μου· ἀκούω
τῶν λυρῶν τὰ προσοίμα,
ἀκούω τοὺς ὕμνους».

(ΔΥΡΑ Ὡδὴ Πέμπτη : «Εἰς Μούσας»)

Συναισθάνεται με πόσο μεγάλο θέμα καταπιάνεται ή φαντασία του. Ζητάει ένδυνάμωσι από τις Μοῦσες, ζητάει καινούργιες χορδές, νέους τόνους :

«Τὰς χορδὰς ἄς ἀλλάξωμεν,
ὦ χρυσὸν δῶρον, χάσμα
Λητογενέος μέγα·
τὰς χορδὰς ἄς ἀλλάξωμεν,
Ἰόνιος λύρα».

.....
.....

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Πέμπτη : «Εἰς Μούσας»)

«Σοβαρὸν ὑψηλὸν
δόσε τόνον, ὦ Λύρα·
λάβε ἀστραπήν, καὶ ἦθος
λάβε νοός, ὑμνοῦμεν
ἐνδοξον ἔργον».

.....
.....

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Ἑβδόμη : «Εἰς Πάργαν»)

Εξαυλόνεται, ὑψώνεται ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἄλλα πάθη τῆς ζωῆς, μόνον τὸ πατριωτικὸν πάθος τοῦ μένει. Δὲν ὑπολογίζει οὔτε τὸ θάνατο :

«Δὲν μὲ θαμβώνει πάθος
κανένα· ἐγὼ τὴν λύρα
κτυπάω, καὶ ὀλόρθος στέκομαι
σιμὰ εἰς τοῦ μηνίματός μου
τ' ἀνοικτὸν στόμα».

.....
.....

(ΛΥΡΙΚΑ Ὁδὴ Ἑκτη : «Αἰ Εὐχαί»)

Ἡ Ἰδέα καὶ μόνον αὐτὴ τὸν οἰστρηλατεῖ. Ἀλλ' ὅσο μεσοῦρανα κι ἂν ὑψώνεται πρὸς τὴν Ἰδέα, δὲν χάνει ποτὲ τὴν ἐπαφή του μετὰ τὴν ὑλικὴ φύσι, μετὰ τὸν ἔνσαρκον ἄνθρωπο. Ὑψώνεται πρὸς τὸ Ἄπειρο γιὰ νὰ ἐποπτεύῃ εὐρύτερα τὸ πανόραμα τῆς οἰκουμένης. Ἡ Ἰδέα του συγχωνεύεται μετὰ τὸν αἰθέρα, διατηρεῖ ὅμως γήινο χυτὸ. Μετεωρίζεται σὲ ὑψηλότερους κόσμους, χωρὶς νὰ τὸν τυραννοῦν μεταφυσικὲς ἀησυχίες. Σπάνια ποιητὴς ὀλκῆς ἀφοσιώθηκε σὲ μιὰ μόνον ἰδέα, ἔφαλεν ἕναν μόνον σκοπὸν, ὅπως ἐκεῖνος. Ἰδέα του μοναδικὴ ἢ Ἑλλάς ! Σκοπὸς του μονοκύτταρος ἢ

Ἑλλάς τῆς Ἀρετῆς, τῆς Ἀνδρείας, τῆς Δικαιοσύνης, τῆς Ἐλευθερίας ! Σ' ὄλο τὸ διάστημα τῆς ζωῆς του, πού :

«.....
ὁ ἥλιος κυκλοδιώκτος,
ὡς ἀράχνη μ' ἐδίπλωνε,
καὶ μὲ φῶς καὶ μὲ θάνατον
ἀκαταπαύστως».

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Τρίτη : «Εἰς Θάνατον»)

«ἀκαταπαύστως» τὴν Ἑλλάδα καὶ μόνον ἐβλεπε μέσα στὸ φῶς, «ἀκαταπαύστως» τὴν Ἀρετὴν καλοῦσε νὰ ἐνδυναμώσῃ τοὺς Ἑλληνας, ν' ἀθανατίξῃ τὴν Ἑλλάδα :

«.....
ὦ Ἀρετὴ ! πολύτιμος
θεά, σὺ ἠγάπας πάλαι
τὸν Κιθαιρῶνα· σήμερον
τὴν γῆν μὴν παραιτήσης
τὴν πατρικὴν μου».
.....
.....

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Ἐνάτη : «Εἰς Ἐλευθερίαν»)

Καὶ μὲ ποιὰν ἔκστασι προσατενίζει τὴν τόσο προσφιλεῖ του Ἀρετὴ !

«.....μόνη
ἀμάραρος, ὀλόγυμνη, ἀτάγγελτος,
τὸ καθαρὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀναβαίνει
ἢ Ἀρετὴ»

(ΛΥΡΑ : Πρόλογος)

Τί εὐτυχὴς πρέπει νὰ ἦταν στὸ βάθος τῆς ψυχῆς του, ὅταν ἐπίστευεν ὅτι καὶ ὁ ἴδιος προσωπικὰ εἶχε κατακτήσει μὲ τὸν ἠθικὸν ἀγῶνα του τὴν Ἀρετὴ !

«Ὡς ἀπ' ἓνα βουνὸν
ὁ ἀετὸς εἰς ἄλλο
πετάει, κ' ἐγὼ τὰ δύσκολα
κρημνὰ τῆς ἀρετῆς
οὕτω ἐπιβαίνω
.....»

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Τρίτη : «Εἰς Θάνατον»)

Ἐκ τῶν ποιητικῶν κόσμων τοῦ Κάλβου, πῶς ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως καὶ ὅλα τὰ μυθολογικὰ σύμβολα τὸν καταστόλιζαν, δὲν μποροῦσε νὰ λείπει ὁ Θεός !

«.....

... ὦ τῶν ἀγγέλων

πάτερ καὶ ἀνδρῶν, βοήθησον

σὺ τὴν Ἑλλάδα !»

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Ἑκτη : «Εἰς Χίον»)

«Τὸ ξίφος σφίξατ' Ἑλληνες·

τὰ ὀμμάτια σας σηκώσατε·

ἰδοὺ· εἰς τοὺς οὐρανοὺς

προστάτης ὁ Θεός

μόνος σᾶς εἶναι».

(ΛΥΡΙΚΑ Ὁδὴ Ἑκτη : «Αἱ Εὐχαί»)

Λιτὰ καὶ μεγαλόπρεπα, ὅπως πάντοτε, ἐκφράζει καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν παντοδυναμία :

«Ἐνας Θεὸς καὶ μόνος

ἀστράπτει ἀπὸ τὸν ὕψιστον

θρόνον· καὶ τῶν χειρῶν του

ἐπισκοπεῖ τὰ αἰῶνια

ἄπειρα ἔργα.

Κρέμονται ὑπὸ τοὺς πόδας του

πάντα τὰ ἔθνη, ὡς κρέμεται

βροχὴ ἔτι ἑναέριος

ἐνῶ κοιμῶνται οἱ ἄνεμοι

τῆς Οἰκουμένης».

(ΛΥΡΑ Ὁδὴ Ὀγδόη : «Εἰς Ἀγαρηνοὺς»)

Δὲν πιστεύω νὰ ἔχη τὰ τελευταῖα χρόνια μελετηθῆ ἐπιμονώτερα ἀπ' ὅλες τις πλευρὰς ἄλλος νεοέλληνας ποιητῆς ὅσον ὁ Κάλβος. Εὐχάριστο καὶ ὠφέλιμο ἔργο ἐπιτελοῦν οἱ ἐρευνητὲς του.

Ἄλλ' ἂν τὸν ἐπηρέασε στὴ γλῶσσα του περισσότερο ἢ λιγώτερο ὁ Κοραῆς, ἢ ὁ Δούκας, ἢ ὁ Κανταρτζῆς, ἂν ἐμόρφωσε τὸ ὕφος μελετῶντας μόνον τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Πίνδαρον ἢ καὶ τὴν Ἁγία Γραφή, ἂν εἶναι μόνον στὴ μορφὴ νεοκλασσικὸς καὶ στὴν οὐσία προρορρωμαντικὸς, ἂν δὲν τὸν ἐγαλούχησε μόνον ὁ Φώσκολος καὶ ὁ Ἀλφίερι, ἀλλὰ καὶ ὁ Γιὰγκ καὶ ὁ Ὀσσιαν, ἂν ἐδανείστηκεν εὐκόλα ἀπὸ τὸ («Ὀνομαστικὸν») τοῦ Πολυδενῆ πολλὰ ἀρχαῖζουσες λέξεις του, ὅλα αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα, πῶς

μὲ πολλήν φροντίδα καὶ μὲ πολλήν εὐστοχία γράφονται, προσθέτουν ἔγκυρες καὶ γεμάτες ἐνδιαφέρον σελίδες στὴ σύγχρονη κριτικὴ μας λογοτεχνία. Δὲν πρόκειται ὅμως νὰ ὠφελήσουν πολὺ τὸν ἀναγνώστη, ὅσο θὰ τὸν ὠφελήσῃ μιὰ ἀκαθοδήγητη ἀλλὰ καλοπροαίρετη καὶ προσεχτικὴ ἀνάγνωσι τῶν κειμένων τοῦ ἴδιου τοῦ Κάλβου. Καὶ τοῦτο ἰσχύει ἀκριβῶς ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ μιὰ μοναδικὴ περίπτωση μοροχνώτου καὶ μοροχόρου, ἐν τούτοις ὄχι μονότονου ποιητῆ, πρόκειται περὶ τοῦ ἀθαιρέτου, τοῦ ἀτόμου, τοῦ ἄνευ προγόνων καὶ ἄνευ ἀπογόνων, τοῦ ἄνευ ἄλλου ἔργου πέραν τῶν Ὁδῶν, ἀδευτέρου Κάλβου.

Ἄνευ ἄλλου ἔργου... Τὸ μόνο μεταγενέστερο ποίημα ποὺ ἀποδίδεται στὸν Κάλβο εἶναι ἡ «Ὁδὴ εἰς Ἑλαίαν». Τὸ ὅτι ἐξοῦσε τόσα χρόνια στὴν Κέρκυρα, ὅπου θάλλει ὄντως τὸ ἱερὸ δένδρο, παρακινεῖ στὴν παραδοχὴ της. Ἐγκριτοί, ὅμως, Καλβιστὲς ἀμφισβητοῦν τὴ γνησιότητα. Πράγματι, μολονότι ἔχει τὸ ὕψος τους, ὑστερεῖ πολὺ ἀπὸ τὶς ἄλλες τοῦ Ὁδῆ. Ἄλλ' ἂν μὲν εἶναι γνήσιον ἔργον του, ἀποδεικνύει πόσον εἶχε ἐξασθενήσει ἡ ποιητικὴ του ἐμπνοή καὶ πόσο χωρὶς τὴν πυροδότησι πατριωτικῆς φλόγας δὲν μποροῦσε νὰ ἐξαρθῇ σὲ ἀνώτερο ὕψος. Ἄν πάλι δὲν εἶναι δικό του, ἀποδεικνύεται πόσο δύσκολον εἶναι, καὶ στὸν καλύτερον ἀκόμα μιμητῆ του, νὰ πλησιάσῃ τὸ ἀλλότροπο κάλλος τῶν γνησίων Ὁδῶν του.

Ἄνευ ἄλλου ἔργου... Ἡ πραγματικότης αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ δράμα του ἢ τὴ λύτρωσί του ; Δὲν ξανάγραψε στίχους ἀπὸ τὸ 1826 ἕως τὸ 1869. Ἐπὶ σαράντα τρία χρόνια, ἐπὶ μισὸν περίπου αἰῶνα ! Δὲν θέλησε ἢ δὲν μπόρεσε νὰ γράψῃ ; Δὲν ἔγραψε ἢ ἔγραψε καὶ δὲν τὸν ἱκανοποίησαν καὶ τὰ ἐξαφάνισεν ὁ ἴδιος ; Πάντως ὁ ἴδιος εἶχε τὴν πρόθεσι νὰ συνεχίσῃ τὸ ποιητικὸ του ἔργο. Καὶ τὸ εἶχε προαναγγεῖλει. Στὴν κατατοπιστικὴ «ἐπισημείωσι» τῆς «Λύρας» γράφει :

«Εἰς τὸ ἐρχόμενον, ἂν μοῦ φθάσῃ ἡ ζωὴ καὶ ἡ τύχη μοῦ δώσῃ ἀρκετὴν ἡσυχίαν, θέλω, ὡς παράδειγμα, προβάλλειν στίχους ἡρωϊκούς ὑμνοῦντας τοὺς κατὰ τῶν ἀηλεῶν τυράνων τῆς πατρίδος θριάμβους τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς τῶν προμάχων μας ἀρετῆς». Ἡ ζωὴ τοῦ ἔφθασε. Καὶ ἡ τύχη τοῦ ἔδωσε κάποτε ἀρκετὴν ἡσυχία. Στίχους ὅμως δὲν ἔγραψεν ἄλλους.

Ἄλλὰ καὶ γιατί νὰ γράψῃ ; Ἦταν τόσο πλήρη, τόσο ἐξαντλητικά, τόσο ἀπαρμειώτως ὑψηλά, τόσο ἀναλλοιώτως ὡραῖα ὅσα ἔφαλε μὲ τὶς εἴκοσι Ὁδῆς του ! Ἀρκέσανε νὰ τὸν καθιερώσουν ὡς τὸν μεγάλον Ἕλληνα πατριωτικὸν ποιητῆ. Νὰ τὸν ὑψώσουν ὡσὰν πνευματικὸν αὐτὸν Ἥρωα παράπλευρα στοὺς πολεμικοὺς Ἡρώες τοῦ 1821 μέσα στὸ Πάνθεο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀθανασίας. Νὰ τοῦ ἐξασφαλίσουν δηλαδὴ ἐκεῖνο ποὺ εἶχε νεώτατος ἀξιώσει ἀπὸ τὴ Μοῖρα του στὴν κατακλείδα τῆς Ὁδῆς του «Εἰς Ἰονίους» :

«Εὐτυχῆς ἐγὼ ἂν ἐπὶ τοῦ τάφου μου ἀντηχῆ: ὑπῆρξεν ἡ ζωὴ σου καὶ τὰ ποιήματά σου εἰς τοὺς Ἑλληνας ὠφέλιμα δῶρα».

Ἱερῆ Σκιὰ τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου!

Ἀναπαύου ἐν εἰρήνῃ! *Ναί!* Ἐναν αἰῶνα μετὰ τὸ θάνατό σου ἀπὸ τὸ Ἀνώτατο τοῦτο Πνευματικὸ Ἰδρυμα τῆς Πατρίδας σου ἀντηχεῖ ἡ βεβαίωσι ὅτι, *ναί*, ἡ ζωὴ σου καὶ τὰ ποιήματά σου ὑπῆρξαν ὠφέλιμα εἰς τοὺς Ἑλληνας δῶρα. Σ' ὅλες τίς κρίσιμες ὥρες τῆς νεώτερης ἱστορίας τους δὲν ἐλησμόνησαν ποτὲ τοὺς μεγαλόπνευστους στίχους σου:

«Ὅσοι τὸ χάλκεον χέρι
βαρὺ τοῦ φόβου αἰσθάνονται,
ζυγὸν δουλείας ἄς ἔχωσι
θέλει ἀρετὴν καὶ τόλμην
ἢ Ἑλευθερίαν».

(ΛΥΡΙΚΑ Ὁδὴ Τετάρτη: «Εἰς Σάμον»)

Ποτὲ δὲν αἰσθάνθηκαν βαρὺ τὸ «χάλκεον χέρι» τοῦ φόβου καὶ οἱ νεώτεροι Ἑλληνες. Ποτὲ δὲν ἀνέχθησαν ζυγὸν δουλείας. Πάντοτε ὑπερασπίστηκαν μὲ τόλμην καὶ μὲ ἀρετὴν τὴν Ἑλευθερίαν!

Πρόσφατο εἶναι τὸ ἔπος τοῦ 1940-1941 καὶ χλωρὲς ἀκόμα οἱ δάφνες του. Οὔτε θὰ πάφουν ποτὲ στὸ μᾶκρος τῶν αἰώνων νὰ προασπίζον μὲ αὐταπάρησι οἱ Ἑλληνες τὴν Ἑλευθερίαν τους. Γιατὶ ξέρον ὅτι, πράγματι, μόνον μὲ Ἀρετὴ καὶ μὲ τόλμη, μόνον μὲ τὴν Ἑλευθερίαν θὰ διαγωνίζεσαι ἀθάνατη, ἐνδοξη, εὐτυχισμένη ἢ Ἑλλάδα μας!